T.C

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İLHAN SAYGILI

ANKARA-2007

T.C

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İLHAN SAYGILI

Tez Danışmanı

PROF. DR. YAVUZ ERCAN

ANKARA-2007

T.C

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİN OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İLHAN SAYGILI

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Yavuz ERCAN

TEZ JÜRI ÜYELERI

Adı Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Yavuz ERCAN	.....
Doç.Dr. Seyit SERTÇELİK	.....
Doç.Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ	.....

Tez Savunma Tarihi: 17/05/2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER…….I

ÖNSÖZ……II

KISALTMALAR…….V

GİRİŞ……...VI

I. BÖLÜM

BALKANLARDAKİ AYRILIKÇI HAREKETLER

1- Sırp İsyanı ve Bağımsızlığı……1

2- Yunan İsyanı ve Bağımsızlığı……5

3- Eflak ve Boğdan Prensliklerinin Birleşmesi ve Romanya'nın Bağımsızlığı….....13

4- Bosna Hersek Yönetiminin Avusturya'ya Bırakılması…….....17

5- Bulgar İsyanı ve Bağımsızlığı……..19

6- Birinci Balkan Savaşı Sonrasında Makedonya'nın Elden Çıkması…….24

7-Arnavut İsyanı ve Bağımsızlığı……26

II.BÖLÜM

BALKANLARDAKİ AYRILIKÇI HAREKETLER BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN REFORM ÇABALARI

1- Osmanlı Devleti'nden Yenileşme Çabaları ve Balkanlara Etkisi……...32

A. III. Selim Dönemindeki Yenileşme Çabaları…….....34

B. II. Mahmut Dönemindeki Yenileşme Çabaları ve Tanzimat Fermanı…….35

C. Islahat Fermanının İlanı ve 1876'ya kadar Yenilenme Çabaları ……38

D. Osmanlı'daki Anayasal Hareketler, Balkanların Etkisi……45

2- Osmanlı'daki Reform Hareketlerinin Genel Değerlendirmesi ve Balkanların Etkisi…...46

SONUÇ…….51

ÖZET…….62

SUMMARY…….. 63

KAYNAKÇA…….64

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin yükselişinde büyük önemi haiz olan Balkanlar, dağılmasında da önemli rol oynamıştır.

Fransız Devrimi'nin ardından tüm Avrupa'yı saran milliyetçilik akımları, büyük ölçüde dış güçlerin gayretleri, Batı'da eğitim gören Balkanlı aydınların katkıları ve bazı diğer tetikleyici unsurların etkisiyle bu bölgeye de sirayet ederek, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmiş olması da Balkan uluslarında ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin güç kazanmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı'nın zayıflaması ve Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir.

Bu çalışmanın konusunun "Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin Dağılması Üzerindeki Etkileri" olarak seçilmesinin nedeni, günümüzde bile mikro-milliyetçilik kavramından bahsedildiğinde ilk akla gelen bölge olan Balkanlarda büyük ölçüde 19. yy'da yaşanan gelişmelerin tarihin akışında oynadığı rolün dikkatleri çekmiş olmasıdır.

Esasen hem Balkanlardaki milliyetçilik akımları, hem de Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Ancak, gerek bu iki süreç arasındaki sebep-sonuç ilişkisi, gerekse Avrupa'da etnik sorunlar nedeniyle çatışma yaşanma riski en yüksek olan bölge olarak kabul edilen Balkanlardaki bu sorunların kökeninde 19. yy'da yaşanan gelişmelerin ne ölçüde rol oynadığı hala önemini korur niteliktedir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki hakimiyeti 17. yy'ın başlarında en üst seviyede olmuş, 1683 yılındaki Viyana kuşatmasının başarısız olması sonucu devletin yıkılma süreci başlamıştı. Bu süreç, 1912 Balkan Harbi ve sonrasındaki gelişmelerle noktalanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin hızlanmasıyla Balkanlardaki milliyetçilik akımları arasında nasıl bir etkileşim olduğu incelenen bu çalışmada aynı zamanda Balkanların o dönemdeki genel durumunun da ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Öte yandan bu çalışmada, Balkanlarda milliyetçilik akımlarının nasıl başladığı, Bu akımların baş göstermesi için Balkanlarda uygun bir ortamın olup olmadığı, dönemin büyük devletlerin bu hareketlerin başarıya ulaşmasından çıkar sağlamayı umup ummadıkları, Osmanlı Devleti'nin çöküşünde Avrupa kıtasında güç kaybetmesinin ne ölçüde etkisi olduğu gibi sorular itici unsur olmuştur.

1789-1913 yılları arasındaki dönemle sınırlı tutulan çalışmada, zorunlu olmadıkça, Osmanlı Devleti, Balkan ulusları, Ortodoks Kilisesi ve dönemin büyük devletlerinin dışına çıkılmamaya çalışılmıştır.

Konuyu araştırırken, göze çarpan nokta, bu konuyla ilgili çok sayıda kaynağın bulunmasıydı ve daha da önemlisi var olan bu geniş kaynak gurubu içerisinde görüş birliğinin olmamasıydı.

Bu bakımdan doğruyu tespit edebilmek için hem Türk kaynakları, hem de bu konuda yazılmış Batılı ve bazı Balkan kaynakları esas alındı. Böylece farklı görüşler de ortaya konulmaya çalışıldı.

Tez konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasında büyük katkılarını gördüğüm, fikirlerine başvurduğum zaman yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Yavuz ERCAN'a teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e	:adı geçen eser
a.g.m:	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
bkz.	:bakınız
çev.	:çeviren
ed.	:editör
haz.	:hazırlayan
yy	:yüzyıl
T.T.K	:Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

19. yy. Balkan coğrafyasına hakim olan en önemli gelişmenin ulusal isyanlar ve yeni yönetimlerin kurulması olduğunu görmekteyiz. Bu gelişmeleri ele almadan önce, çalışmamızın giriş bölümünde, bu olaylar üzerinde çok önemli etkileri olduğunu düşündüğümüz, 19. yy'ın başında Osmanlı Devleti'nin genel görüntüsü, ardından dönemin büyük güçlerinin Balkanlar bağlamında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları, Fransız İhtilali'nin Osmanlı üzerindeki yansımaları ve Kilise'nin Balkanlar'daki Hristiyan halklar üzerindeki etkileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Balkan yarımadası yaklaşık 500 yıl boyunca farklı idari şekillerle de olsa Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir. Bu bölgede yaşayan, farklı diller konuşan, çok etnili nüfusa karşı koruyucu ve kucaklayıcı bir yönetim uygulayan Osmanlı idaresi sayesinde Hıristiyan ve Müslüman toplumlar uzun süre iç içe yaşayabilmişlerdir. Örneğin Rumların Osmanlı yönetimi anlayışından memnun olmaları sebebiyle, bağımsız Yunanistan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na doğru göç akını yaşandığı tarihen sabittir.[1] Osmanlı idaresinin uyguladığı bu siyaset, Türklük ve Müslümanlık geleneklerinin yanı sıra, stratejik ve hassas bir coğrafyayı teşkil eden bu bölgenin barış içinde bulunmasının Osmanlı Devleti'nin çıkarına olmasından da kaynaklanmıştır.

Balkanlarda takip edilen Osmanlı siyasetinin temel nedenlerinden birini de zimmilerden alınan vergilerin hazine için önemli bir kaynak teşkil etmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Hıristiyan halkların Müslümanlığa geçmelerini teşvik etmemesi olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlı'nın tebaasını etnik kimliklerine göre değil de dinlerine göre sınıflandırmasının nedenlerinden biri de etnik kimliğin sadece Hıristiyan tebaanın yaşadığı

[1] W. Senior, Nassau, A Journal Kept in Turkey and Grece, Londra, 1859, s. 82, 190, 272-294

bölgelerde değil, Müslüman tebaanın yaşadığı bölgelerde de Osmanlı için bir tehdit teşkil etme tehlikesi olmuştur. Osmanlı yönetiminin birçok Hıristiyan vatandaşını üst düzey görevlere getirmesi de, önemli ölçüde, tebaası arasında hiçbir ayırım yapmadığını göstermek istemesinden kaynaklanmıştır.

Osmanlı yönetimi, Balkan halkları için sıkça varsayıldığı gibi tam olarak bir talihsizlik değildi. Türklerin gelişi, bir felaketten ziyade, aslında bir nimetti. Yeni Türk yöneticiler tüm yarımadada barışı zorla tesis ettiler ve baskıcı yerel soyluların hakimiyetine son verdiler. Köylülerin durumu bu yeni idare altında birçok bölgede tedricen iyileşti. Osmanlı Devleti düşüşe geçtiğinde ise bu durum birden değişti. İmparatorluktaki kötüleşme, ilk olarak, Müslüman reaya ile birlikte Balkan halklarını etkiledi. Bunun net sonucu, yeni koşulların ve kurumların ortaya çıkmasıyla, özellikle, artan milli bilinç duygusunun hakim olduğu yeni bir entelektüel atmosferin oluşmasıydı. Bu yeni Balkan milliyetçiliğinin tarihi açıdan önemi, Teokrasi Çağı'na son vererek Milliyetçilik Çağı'nı başlatmasıydı.[2]

Osmanlı'nın idari sistemi 16.yy'ın onlarından itibaren bozulmaya ve o tarihten sonra imparatorluğun iç bünyesindeki baskılar karşısında yetersiz kalmaya başladı. Tımar sistemi bozulmuş, tımarlar savaşçılara değil, harem kadınlarına ve hiç asker toplamadan gelir elde eden saray gözdelerine verilir olmuştu. Zamanla, köylüleri sömüren ayanlar ortaya çıktı. Toplanan gelirlerin çoğunun hazineye değil, toprak sahiplerinin ya da memurların eline gidişi imparatorluğun mali durumunu zayıflatıyordu. Birçok arazinin vakıf haline getirilmesi de gelirleri azaltmıştı. Savaşmasalar bile yeniçerilere ulufe dağıtılması geleneğinin sürdürülmesi de ek külfetti. Zira, imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna dağılmış olan yeniçeriler bir siyasi düzensizlik ve entrika unsuru halini almıştı. İstanbul'daki ve eyaletlerdeki en etkili silahlı grup durumunda olmalarına rağmen savaş alanında başarılı olamıyorlardı.

[2] L.S, Stavrianos, Balkans since 1453, Hurst & Company, London 2000 s. 137

18. yy'da temelde Tuna'nın ve Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda olan ve Osmanlı'nın toprak kaybetmesiyle sonuçlanan bir dizi savaş gerçekleşti. Bu zayıflık, dahili durumda ve artan vergilere ve başarısız hükümete karşı hoşnutsuzlukta da yansımasını buldu. Yetkililerin düzeni sağlamada uğradıkları başarısızlık ve hırsız çetelerin veya ücretleri ödenmemiş ve öfkeye kapılmış askerlerin mevcudiyeti yüzünden yerel anarşi koşulları zuhur etti. Merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak, bölgelerinde asayişi temin eden ve merkezin gözetiminden kurtulan yerel yetkililerin güç ve itibarı arttı. Yüzyılın sonunda durum daha da kötüleşecekti. Merkezi hükümetin etkisizliği aşikar bir hal aldığından, hem Müslüman hem de Hıristiyan yerel halk, daha iyi bir koruma ve kılavuzluk sağlayan kendi liderlerine ve askeri güçlerine giderek daha çok yöneldi. Güçlü eyalet yetkililerinin varlığı, doğal olarak merkezi hükümeti gelirlerinin büyük bir kısmından mahrum bıraktı. Yerel olarak toplanan vergiler buralardaki görevlilerin ellerinde kaldı. Bu yüzden bir dizi zorlukla karşı karşıya kalındı. Hükümetin para olmadan güçlü bir askeri kurumu sürdürmesi imkansızdı. Bu nedenle savaşlarda yenilgiler birbirini izledi. Bu da ordunun ve diğer kamu ihtiyaçlarının giderilmesi için İstanbul'a gönderilmesi gereken kamu gelirlerine yerel yetkililerin konum ve itibarlarını güçlendirmek için el koymaları sonucunu getirdi.[3]

Dolayısıyla, yerel ayanların galip gelip gücü ellerine geçirmelerini sağlan şey sadece yeterli askeri gücü toplayabilmeleri değil, aynı zamanda birçok bölgede gerçek bir ihtiyacı karşılamalarıydı. Zira, merkezi hükümetin otoritesinin yıkılması ve taşrayı kontrol altına alma hususunda aciz kalması üzerine birçok bölge haydut gruplarının eline geçmişti.[4]

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki etkisinin azalmasının en önemli nedenlerinden biri de Halil İnalcık'ın "Devletin askeri ihtiyaçları ile köylünün sosyal güvenliğinin mutlu bir birleşimi"[5] olarak tanımladığı Tımar sisteminin bozulması ve yerine çiftlik sistemine

[3]Barbara Jelavich, Balkan Tarihi I, 18. ve 19. Yüzyıllar, (Çev: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç), Küre Yayınları, İstanbul, 2006 s. 124-125
[4] Jalevich, a.g.e, s. 137
[5] Halil İnalcık, "Land Problems in Turkish History",Muslim World, XLV (July, 1995), s.224

geçilmesiydi. Merkezi hükümetin zayıflaması, Osmanlı Devleti'nin genişlemesinin durması, yeniçerilerin faaliyetlerinin şehirlerden kırsal bölgelere kayması ve Avrupa'da artan enflasyon oranlarının eski ekonomik sistemleri güçsüzleştirmesi[6] tımar sisteminin ortadan kalkmasının öndegelen nedenleriydi. Tüfeğin icad olması nedeniyle, savaş meydanlarında, tımar sisteminin en önemli unsuru olan sipahiler yerine tüfekli piyadelere daha fazla ihtiyaç duyulması da tımar sisteminin zayıflamasında etkili olmuştur.

Çiftlik sisteminin oluşması Osmanlı tarafından yasal olarak hiçbir zaman onaylanmadı, ancak bunların zaman içinde tımarların yerini almasına göz yumuldu. Çiftlik sisteminin baskısı, merkezi otoritenin zayıflamasından kaynaklanan düzensizlik ve eşkıya hareketlerinin de etkisiyle, kırsal kesimde yaşayan nüfusun azalmasına yol açtı. Bu öyle bir noktaya ulaştı ki, köylülerin İstanbul'a göç etmesine karşı fermanlar bile yayınlandı.[7] Öte yandan, Sened-i İttifak (1808) ile de ayanlar merkezi yönetimin varlığını tehdit etmişti.

Aslında geleneksel toplumsal katmanların çöküşü ve genişleyen mal üretimi ve malların daha geniş dağıtımı üzerine kurulu pazar ekonomisinin ortaya çıkışı, özgün Osmanlı toplumsal ve siyasal sistemini işlevsiz bırakan en önemli etken oldu. Hem bu etken, hem de toprak sisteminin değişmesi ulusalcılığın kurumları olarak faaliyet gösteren yeni bir tür tüccar sınıfının ve yeni aydınlar grubunun ortaya çıkmasına neden oldu.[8] Bu nedenle**,** Balkan ülkelerinde modern ulusların ortaya çıkışının öncelikle ekonomik ve toplumsal etkenler tarafından belirlendiği söylenebilir.

Öte yandan, ayrı ayrı dini toplulukların varolmasının Avrupalı büyük devletlere azınlıklar arasında sürekli ajitasyon yürütmeye ve entrikalara girişmeye, savaş zamanlarında beşinci kol faaliyetlerine[9], barış zamanlarında diplomatik müdahalelere, elverişli fırsatlar

[6] Stavrianos, a.g.e., s. 139-140
[7] Stavrianos, a.g.e., s. 141
[8] Kemal Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, , (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 125
[9] Osmanlı İmparatorluğunda istihbarat faaliyetleri hakkında bkz. Haldun Eroğlu, Osmanlılar Yönetim ve Strateji, İstanbul 2006, s. 93-117

sunması, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi açısından feci sonuçlara yol açacak bir etkendi. 19. yy başlarına gelindiğinde, modern milliyetçilik öğretisi, bazı azınlık milletlerinin düşlerini doldurmaya ve büyük devletlerin de katkıda bulunduğu ayrılıkçı hareketler biçiminde boy göstermeye başlamıştı.[10]

Bunlara, 18. yy'dan itibaren dış ticaretin özellikle tarımsal mallarda yoğunlaşması da eklenince Osmanlı Devleti'nin tüm toplumsal yapısının dönüşümü süreci başladı. Ekonomik olarak Batı çıkarlarına bağlı üst tarımsal gruplardan ve varlıklı ticaret burjuvazisinden oluşan yeni bir orta sınıf gelişti. Bu sınıftan yüzünü Batı'ya dönmüş bir aydınlar grubu doğdu ve bu aydınlar, 19. yy'da Balkan ulusçuluğunun entelektüel tabanını oluşturdular.

Avrupa'nın üstünlüğünün belirginleştiği alan savaş alanıydı, ama bu üstünlük Osmanlıların uzun süreden beri kavrayamaz oldukları genel entelektüel, ekonomik ve siyasi gelişmelerin dışsal bir sonucuydu. İslam alemi hiçbir Rönesans ve reform dönemine tanık olmadı. Ne teknolojik buluşlarda bir patlama, ne genelde düşünce alanında bilimsel ve rasyonel bir gelişme, ne keşif yapmak amacıyla enginlere yönelen okyanus seyahatleri, ne de iş dünyasıyla sanayide herhangi bir sıçrama görüldü. Hümanizm, akıl çağı, ticari devrim, sanayi devrimi ve tarım devrimi Osmanlı dominyonlarına uğramadı.[11]

Padişahların genel kişisel niteliklerinde de belirgin bir düşüş yaşanıyordu. Bunun en önemli nedeni, şehzadelerin Amasya, Manisa, Kütahya, Antalya, Trabzon gibi eyaletlerde devlet sistemini öğrenmeleri uygulamasının son bulması ve Padişah olmadan önce kafes hayatı yaşıyor olmalarıydı.[12] Saray gözdeleri, liyakatlerine bakılmadan en yüksek kademelere getiriliyorlardı.

[10] Roderic H Davison, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876, (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005 s. 19
[11] R. Davison, a.g.e. s. 14-15
[12] Haldun Eroğlu, Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu, Akçağ Yay. Ankara 2004, s. 222

İlerleyen dönemlerde de sermaye yokluğu, bilgi eksikliği, idari kolaylık sağlanmaması ve yabancı imtiyaz sahiplerine duyulan güvensizlik gibi nedenler yüzünden maden kaynakları ve endüstriyel imkanlar da büyük ölçüde işlenemeden kalıyordu.

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında güç kaybettiği dönem, tüccar, esnaf, gemi sahibi ve denizci sınıflarının ticaret ve sanayinin gelişmesiyle yükselişe geçtiği döneme rastlar. Aslında bu ekonomik trendin bir nedeni az önce de değinildiği gibi çiftlik sistemine geçilmesiydi. Bu, ihraç edildikleri Batı Avrupa ülkelerinin giderek daha fazla talep ettikleri tütün ve mısır gibi yeni sömürge ürünlerinin yaygın şekilde yetiştirilmesine yol açtı. İhraç edilmek üzere yeni ürünler yetiştirilmesi Balkanlardaki yerel tüccar ve denizci sınıflarının büyümesine katkıda bulundu. Yabancı tüccarlar ve gemiciler ihracat işinin önemli bir kısmını elinde tutsa da, yerel girişimciler de bu işten kayda değer oranlarda pay alıyordu. Sonuçta, Yunanlı ve Makedon gemiciler zenginleşerek, Tuna Nehri üzerinden Avrupa'ya yapılan ticaretin çoğunu kontrolleri altına aldılar.

Balkan ticaretinin büyümesine katkı sağlayan diğer bir faktör ise, Balkan toprakları ile Habsburg İmparatorluğu arasındaki ticaretin yeniden başlamasına imkan sağlayan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile barışın tesis edilmesiydi. Rusya'nın 18. yy'ın sonunda Karadeniz'e yayılması da aynı derecede önemli bir unsurdu. Nihayet, 18. yy'da ve 19. yy'ın ilk yıllarında cereyan eden İngiliz-Fransız savaşları Akdeniz'deki ticareti kesintiye uğratarak çeşitli Balkan limanlarında konuşlanan ve denizaşırı ticareti tekellerine alan Batılı tüccarları mahvetti. Bunların yerini alan yerli tüccarlar Balkan ürünlerini karayoluyla Orta Avrupa'ya ihraç etmeye başladılar. Bu gelişmeler, Balkan ticaretinin hacmini içeride ve dışarıda olağanüstü bir şekilde artırdı.[13]

Dolayısıyla 18. yy başından beri Rumeli kıtası zenginleşmekteydi. Avusturya gelişen sanayinin hammaddesini Balkanlardan karşılıyordu. Balkanlar 18. yy boyu büyük çiftliklerin,

[13] Stavrianos, a.g.e., s. 142-143

zenginlik getiren tarımın ve tüccarın bölgesi olmaya başladı. Eskinin güçsüz küçük feodalleri ya elenip yok oldular, ya da zenginleşip toprak beyleri oldular.[14]

Tarım, ticaret ve sanayideki gelişmelerin siyasi etkileri de vardı. Bunlardan biri eşkıya hareketlerinin ortaya çıkması ve giderek artmasıydı. Bunlara Yunanistan'da "klept", Sırbistan'da "hayduk", Bulgaristan'da da "haydut" deniyordu. Bu hareketlerin tarihi açıdan en başta gelen önemi, adalet ve özgürlük fikirlerini canlı tutmuş olmalarıdır. Aslında hiçbir siyasi ve ideolojik bilinçleri yoktu. Hıristiyanlara bağımsız devletler kurmaları için çağrıda da bulunmuyorlardı. Ancak, bu eşkıya hareketleri Balkan halklarının zihinlerinde ayaklanma geleneği yarattılar ve 19. yy'da milliyetçilik akımları ortaya çıktığında bu eşkıyalar hazır savaş gücü idiler.[15]

Güney Macaristan'daki Sırplar, Güney Rusya ve Tuna prensliklerindeki Bulgarlar, Trieste, Venedik, Viyana, Amsterdam, Budapeşte, Bükreş ve Odesa gibi değişik şehirlerde yaşayan Yunanlı tüccarlar, soydaşlarının entelektüel uyanışına katkıda bulundular. Kendi şehirlerine ve köylerine kitap, malzeme ve para yardımında bulundular. Yabancı üniversitelerde eğitim görmeleri için genç soydaşlarını finanse ettiler. Kitap ve gazetelerin kendi dillerinde basılmasını sağladılar.[16]

Ayrıca, 18.yy'ın ikinci yarısında padişahın imparatorluğun uç bölgelerindeki otoritesi öylesine zayıflamıştı ki, askerler, valiler ve toprak ağaları ortaya çıkan boşlukları hemen dolduruyorlardı. Osmanlı seçkinlerinin sosyal ve askeri yapılarını diğer Avrupa imparatorluklarının ekonomik ve teknolojik gelişmelerine uydurmayı reddetmeleri bu hastalığa neden olmuştu. Ayrıcalıklarla donatılmış olan muhafazakar çoğunluk-ulema ve subay sınıfı- Avrupa fikirlerini ve idare sistemlerini Osmanlı geleneğine bir tehdit olarak

[14] İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım Yayınları, İstanbul 2006, s. 34
[15] Stavrianos, a.g.e., s. 144
[16] Stavrianos, a.g.e., s. 146. İlber Ortaylı ise bu konuda farklı düşünmektedir: "Matbaanın bu cemaatle arasında kültürel aydınlanma dönemini başlattığını düşünmeyelim. Bu dillerde basılan kitapların çoğu İncil, dua kitapları ve hagiografik (aziz menkıbeleri) metinlerdi." Bkz. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s.43-44. Matbaanın Balkan milletlerinde milliyetçilik fikirlerinin uyanmasında ve yayılmasında göz ardı edilemeyecek bir rol oynadığı görüşünün daha doğru olduğu söylenebilir.

görüp ülkeye girmesine direnmekteydiler. İmparatorluk uluslararası sahnenin oturmuş bir üyesi ise de, padişahları ve vezirleri oyunda aktif bir rol almak istemiyorlardı. İspanya, Britanya, Hollanda ve Fransa büyük ekonomik imparatorluklarını geliştirirken onlar durumu kulislerden seyrediyorlar, Avrupa pazarlarına çok büyük miktarlarda altın ve gümüş girişini görmezden geliyorlardı. Küresel ekonomide böyle temel değişimlerin imparatorluğun korunma altındaki pazarlarıyla bir ilgisi olmayacağına inanmaktaydılar. Bu çok ciddi bir hesap yanlışıydı. Yeni Dünya'nın sömürgeleşmesinden bu yana geçen iki yüzyıl içinde Avrupa merkantilizminin etkisi Osmanlı İmparatorluğu'nda enflasyon, fakirlik ve siyasal istikrarsızlık yaratmış bulunuyordu.[17]

Akdeniz'de denizcilik güvenliğinin yeniden sağlanması sayesinde İngiliz ve Hollandalı şirketler, Fransız ve İtalyan Cumhuriyeti şirketleri ile iş yapabilir hale gelmişler, bu sayede İstanbul, İzmir, Selanik, Halep, Beyrut, Kıbrıs, İskenderiye ve Archipel (Yunan) adalarını sömürmeye başlamışlardı.[18] Ticaretteki bu dengesizlik de Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

19. yy'a girerken, Avusturya ve Rusya'ya karşı sürekli toprak kaybeden Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki otoritesi de sarsılmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin güçlü bir özerklik statüsüne sahip olan Eflak ve Boğdan dışında, Tuna'nın kuzeyinde toprağı kalmamıştı.

Bu dönemde Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Osmanlı devleti'ne yönelik politikalarında Balkan coğrafyası önemli bir yere sahipti.

Sıcak denizlere inmek isteyen ve Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketlerde en büyük pay sahip olan Rusya, Ortodoks tebaanın kendisine olan bağlılıklarını sürdürmek ve onları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için iki farklı yöntem kullanmaktaydı. Slavlık ve

[17] Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999 : Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 24-25

[18] Georges Castellan, Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl, (Çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu), İstanbul 1995, s.241

Ortodoksluk adına halkın dini duygularını kullanmak, ayaklanma faaliyetlerine destek vererek arkalarında olduğunu göstermek.

Balkanlarda uygulanan politikalar bakımından, başlangıçta Rusya çok daha avantajlı görünüyordu, çünkü iki planda birden oynayabilmekteydi. Bunlardan birisi **"**Panortodoksluk**"**tu ve Rusya buna yaslanarak, 1774 Kaynarca Antlaşması ile kendini Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoksların koruyucusu ilan etmişti. İkincisi ise meyvelerini yüz yıl sonra 1877 Türk-Rus savaşı sırasında vermeye başlayan "Panslavizm" idi.[19]

Panslavizm fikrinin nasıl ortaya çıktığına bakılacak olursa; Osmanlıların Balkanlar'da ard arda yaşadıkları başarısızlıklar nedeniyle giderek artan bir şekilde güç kaybetmeye başlamaları ve kuzeydoğudaki daha önemli düşman olan Rusya üzerine eğilmeleri, ortaya çıkan boşlukların Avusturya tarafından doldurulması şeklinde sonuçlanmıştır. Özellikle Avusturya'nın başarı kazanmaya başladığı dönemlerde, Ortodoks Patrikhanesi tarafından çeşitli farklı girişimlerle bu olay, "*dünyevî savaş günü bir gün bitebilir ama Cizvit'lerin savaşı asla bitmez!*" yakarışının ruhuna uygun bir şekilde, sürekli Rusya'ya müracaat etmek suretiyle, Slav-Ortodoks kimliğinin sorunu haline dönüştürülmeye çalışılmıştır.[20]

Ancak, tüm uğraşılarına ve Balkan halklarına sağladığı desteklere karşın Rusya'nın politikasını hayata geçirmesi mümkün olmamıştır. Panslavizmin işleyebilmesi için Rusya'ya minnettar olan halkların minnettar kalmaları gerekmekteydi. Fakat dil birliği, din birliği gibi ideolojik yakınlıklar temelinde çıkar birliği yoksa çok kısa ömürlü olmaya mahkumdur.[21]

İngiltere ise XIX. yüzyılda, büyük bir imparatorluğa sahipti ve bu imparatorluğun büyük bir parçasını oluşturan Hindistan'ın güvenliğini sağlamada önüne dikilen en önemli

[19] Yerasimos Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (Tanzimat'tan I.Dünya Savaşına), (Çev. B.Kuzucu), Belge Yayınları, İstanbul 1987,s.53
[20] B.H Sumner, Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu, Çev.: E.B. Özbilen, İstanbul 1993,s.36
[21] Fikret Adanır, "Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri", Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992), TTK, Ankara 1999s.172

tehdit Rusya idi. İngiltere'nin Akdeniz politikasında Osmanlı İmparatorluğu güçsüzlüğü nedeniyle tehdit oluşturamazdı. Ancak Rusya, Fransa ve Avusturya'nın da, Akdeniz'de yerleşmek ya da yayılma istekleri vardı. Akdeniz'de ortak bir tehlike karşısında bulunmaları, İngiltere'yi Osmanlı Devleti'ne yaklaştıran bir neden olmuştur. İki devleti yakınlaştıran bir diğer neden ise, giderek güçsüzleşen Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek isteyen Avrupalı Büyük Güçler'in bu doğrultudaki politikalarıydı.[22]

İngiltere'nin Akdeniz politikası ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikası, ulusçuluk esaslarına göre değil, İngiltere'nin ulusal çıkarlarına göre saptanmıştı. Dış politikasını güç dengesi üzerine kuran İngiltere, Avrupa devletlerinden hiçbirinin, diğerlerine kıyasla, üstün ve egemen bir konumda olmasını istemiyordu.

Bu nedenle İngiltere, hem Osmanlı İmparatorluğu üzerinde hem de Osmanlı'dan ayrılma mücadelesi veren halklar üzerinde diğer devletlerin etkin olmasının İngiltere'nin ulusal çıkarlarına ters düşmesinden dolayı ulusal ayaklanmaların karşısında yer almış, hatta reformlarla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dereceye kadar güçlenmesini ve Balkan halklarıyla arasındaki sorunların yapılan reformlarla düzeltilmesini tercih etmiştir. Ancak zaman zaman da ayaklanmaların bu şekilde çözümlenememesi üzerine, etkin devletin başka devlet olmasındansa kendisinin olmasını tercih ettiğinden bu isyancıları desteklemiştir.[23] Bunun ilk örneği Yunan isyanı sırasında İngiltere'nin sergilediği tutumdur. Nisan 1826'da imzalanan St.Petersburg Protokolü ile İngiltere, Yunanlıların bağımsızlıklarını elde etmeleri ve kendi istedikleri yönetimi kurabilmeleri yönünde Osmanlı ve Rus yönetimi arasında arabuluculuk yapmıştır. 1826 Akkerman Antlaşması'nı takiben, 1827'de Osmanlı-Mısır donanmasının imha edilmesi esnasında Fransız ve Rus donanmaları ile birlikte hareket ederek

[22] Hüner Tuncer, **"**Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler (1853-1878), Ümit Yayıncılık, Ankara 2003, s.75
[23] Ayşe Nimet Bakırcılar, 19. Yüzyılda Balkanlar'da Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2003, s.116

1829'da Yunanlılara bağımsızlıklarının elde edilmesinde yardımcı olarak tam bir Osmanlı karşıtı politika izlemiştir.[24]

İngiltere ve Rusya kadar Fransa da, Osmanlı İmparatorluğu ile yakından ilgiliydi. Fransa, öteden beri, Akdeniz'de geniş bir sömürge imparatorluğu kurma hevesindeydi. Ayrıca zaman zaman da, Avrupa'yı kendi egemenliği altına almaya çalışmıştı. Gerek Akdeniz'de gerek Avrupa'da, Fransa siyasal çıkarlarını gerçekleştirebilmek için, Osmanlı Devleti'nin kendisini desteklemesini gerekli buluyordu. Ayrıca Fransa Osmanlı İmparatorluğu'ndan kapitülasyonlarla ve ticaret anlaşmalarıyla elde etmiş olduğu çeşitli ayrıcalıklara sahipti. İşte bu nedenlerle, Fransa 19. yy'ın ortalarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne ve reformlar yapmak suretiyle güçlenmesine taraftar görünüyordu. Bu amaca yönelik olarak da Fransa, Osmanlı Hükümeti'ne Büyük Güçlerin müdahalede bulunması gerektiğini savunuyordu.

Fransa, ulusçuluk ilkesinin savunucu rolünü üstlendiğinden dolayı hem diğer Avrupa devletlerine karşı Balkanlar'da daha etkin olmayı, hem de Osmanlı toprakları ve Akdeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmeyi istemesinden dolayı bağımsızlık mücadelelerini desteklemiştir.

Bünyesinde çeşitli ırkları ve mezhepleri barındıran Avusturya, ulusçuluk düşüncesinin ve ulusal devletlerin kurulmasının daima karşısındaydı. Osmanlı Devleti'ndeki ulusların bağımsızlık kazanması Avusturya İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan öteki ulusal topluluklara bir örnek olabilir ve bu da, Almanları, Slavları, Macarları ve İtalyanları barındıran Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sonunu getirebilirdi. Bu nedenle, Avusturya'nın barışçı çabaları benimsemesi insancıl nedenlerden çok, varolan uluslararası düzende olabilecek her değişiklikten Avusturya'nın yitirebileceği çok şeyin olmasındandı.[25]

[24] Ali İhsan Bağış, "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği", Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç,Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999, s.50

[25] Tuncer, a.g.e., s.76

Temel kaygısı, Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sonucunda, Avrupa güç dengesinin bozulması ve bunun genel bir savaşa yol açabilmesi ihtimalinden dolayı, Avusturya 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması politikasını benimsemişti. 19. yüzyılın başlarında, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünden korkmamakta; ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadası'nda yerini alabilecek olan güçten korkmaktaydı. Rusya'nın bölgeye yönelik olası planlarından kaygı duyuyordu. İngiltere ve Fransa gibi, Avusturya da, Balkanlar'da Rus etkisinin yayılmasını durdurmayı ve Balkanlar'da toprak olmasa bile, etki sahibi olmayı istiyordu. Bundan dolayı diğer Avrupa devletleri gibi ıslahatları bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye ve Balkanlar'daki halkları üzerinde Rusya'nın karşında etkin olmaya çalışmıştır

Son olarak 1870'de Alman Birliği'nin, 1871'de de İtalyan Birliği'nin kurulması da Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sürecini etkileyen gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

İleriki bölümlerde, başta Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya gibi dönemin büyük güçlerinin Balkanlardaki milliyetçilik akımları ve Osmanlı'nın dağılması üzerinde önemli roller oynadıkları görülecektir.

1789, Osmanlı Devleti'nde olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin komşu bulunduğu Batı dünyasının mukadderatında da bir dönüm noktasıdır. 1789'da Osmanlı İmparatorluğu "Nizam-ı Cedit: Yeni Düzen" hareketi ile Batı medeniyetine yakınlaşmayı kesin olarak kabul etmiştir. Aynı tarihte Fransa büyük devrimi başlamış ve devletler bu devrimin Avrupa için ortaya attığı insan hakları problemi karşısında kalmışlardır.[26]

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin çeşitli dinlere bağlı ve çeşitli diller konuşan unsurları arasında 16.yy'dan beri gerek kültürel, gerekse ulusalcı nitelikli bazı hareketlerin,

---

.

[26] Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V-IX, T.T.K. Basımevi, Ankara. 1999, V. Cilt, s. XII

hiç değilse kıpırdanmaların varlığı bilinmektedir. Bu nedenle, Balkanlardaki ulusal uyanışı doğrudan 1789'un bir sonucu gibi göstermek pek doğru olmasa gerekir.[27] Zira, 16.yy'dan beri görülen köylü ayaklanmaları veya haydut hareketlerine toplumsal ve idari bozukluklar neden olmakla beraber, isyancıların kendilerini ifade edişlerinde etnik bilincin izlerine de rastlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, İslami bir imparatorluk olması ve kendisini Avrupa devletler hukuku düzenine dahil saymaması sebebiyle, Fransız devrimi sonunda ortaya çıkan İnsan Hakları Beyannamesi'ni tehlikeli bulmadı.[28]

Bununla birlikte, Fransız büyük devriminin ortaya koyduğu milliyetçilik fikirleri Nizam-ı Cedid devrinde Osmanlı Devleti'nde de yayılmaya başlamıştı. Milliyetçilik ilkin yabancı propagandasıyla ve siyasi maksatlarla imparatorluğun Hıristiyan halkına aşılandı. Örneğin Napolyon Mısır'ı almaya karar verince, bu düşüncesini kolayca gerçekleştirecek yolları aradı ve İyoniyen adalarına yerleşmesinden faydalanarak Rumları Osmanlı Hükümeti'ne karşı kışkırtmaya başlayarak, dağlı Rumlara silah ve cephane yüklü gemiler gönderdi. Ayrıca imparatorluktaki imtiyazlı durumlarından yararlanan Rum aydınları, Yunan probleminden ve Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik düşüncelerinden haberdar olmuşlardı. 18. yy'ın ikinci yarısından başlayarak Rum şair, tarihçi ve yazarları da Yunanistan'ın egemenliğini ve hatta eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması yolunda yazılar yazmaya başladılar. Sırplara gelince, Sırplar Osmanlı idaresinden memnundu. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile yaptığı harplerde Sırp toprakları çok kez harp alanı oldu. Avusturya ve Rusya ajanları Sırplar arasında milliyetçilik ve istiklal fikriyle duygularını uyandırmaya çalıştılar.[29]

İlerleyen dönemlerde, Jöntürkler hareketinde de görüldüğü gibi, yurtdışında eğitim gören Balkanlı gençler, evlerine Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan yeni fikirlerle

[27] İ. Ortaylı, a.g.e., s. 60
[28] E. Z. Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 22
[29] E: Z: Karal, a.g.e. s. 101-109

donanmış olarak dönüyorlardı. Kısacası, Batı Avrupa'daki aydınlanma hareketinden Balkan halkları da etkilenmeye başlamış ve Balkanlar'da yeni bir entelektüel ortam oluşmuştu.

19. yy'da gayrimüslim tebaa arasında ortaya çıkan milliyetçilik cereyanları ise, dil ve etnik temelden ziyade dine dayanmakta idi.[30] Esasen, Balkan halklarının Osmanlı yönetimi altında asimile olmamalarında ve 19. yy'ın başlarından itibaren ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinde sahip çıkacakları kimliklerini korumalarında Ortodoks Kilisesi'nin tutumu da önemli rol oynamıştır.

Din, Müslüman Türkler ve Hıristiyan teba arasında, ırki ve kültürel asimilasyon ihtimalini bertaraf eden bir engel olmuş, büyük ve bağımsız olunan geçmiş dönemlere ilişkin hatıraların canlı tutulmasını sağlamış, Balkanlar'da tarihi geleneğin temel unsuru olmuştur. Kilise de, ayrılıkçı hareketlerin başladığı dönem öncesinde de, ortak ve güçlendirici bir bağ vazifesi görmüştür.

Kilise, Osmanlı Devleti zayıfladıkça Payitaht'a yüz çevirecek ve işbirliği yapacağı başka güçler bulacak olmakla birlikte, çok uzun süre Osmanlı yönetimi ile işbirliği yapmıştır. Bunun iki temel nedeni vardı:

1) Kilise'nin hareket gücü sınırlıydı, zira Osmanlı Devleti'nin devlet mekanizmasında yer alıyordu. Patrik vezir sıfatını taşıyordu, taşralardaki piskoposlar da valiler ile işbirliği yapıyordu. Kilise, İmparatorluk içindeki konumu ideal seviyede olmasa da, Devlet tarafından tanınıyordu. Bu durum Kilise'nin statükonun değişmesinde isteksiz davranmasına yol açıyordu.[31]

2) Ortodoks ruhban sınıfı, Bizans döneminde hiçbir zaman sahip olmadığı, Hıristiyan tebaa üzerinde sivil otoriteye sahipti. Batı'dan ilham alan ayrılıkçı hareketlerin liderleri modern ulus devlet yaratmak için ayaklanma çağrısında bulunduğunda Kilise buna sert bir

[30] Şentürk, a.g.e., s. 20. Karpat ise Balkan milliyetçiliğini, dinsel ve etnik niteliklerin karışımıyla oluşmuş bulunan bir "cemaat milliyetçiliği" olarak tanımlamaktadır. Bkz. K. Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s.13

[31] Stavrianos, a.g.e., s. 150

şekilde karşı çıktı. Çünkü Kilise, Batı'dan gelen yeni doktrinleri Balkan Ortodoksluğunun entelektüel temellerine de başkaldırı olarak algılamıştı. Ortodoks Kilisesi, Katolikliğin ve Protestanlığın merkezi, akılcılığın ve laikliğin simgesi olan Rönesans'ın doğum yeri olduğu için tarih boyunca Batı karşıtı olmuştu. Ortodoks Kilisesi, Fransız Devrimini bu laiklik eğilimlerinin bir türevi olarak görüyordu. Patrik, Yunanistan'daki "klept"lere karşı alınan tedbirler konusunda Padişah ile işbirliği bile yapmıştı.

Hal böyle iken, Osmanlı egemenliği sayesinde İstanbul Rum Patriği'nin bütün Balkanlar'daki Ortodoks Slavlar üzerinde bütüncül bir denetim kurmasının, onların ulusçuluk duygularının ve direnişlerinin güçlenmesinde etkin bir rol oynadığı gerçektir.[32] Ayrıca Kilise, Balkan ulus-devletleri haline gelen yapıların ilk siyasal aygıtı oldu. Yunanistan ve Sırbistan, "ulusal" kiliselerini kendi farklı dinsel topluluklarını etrafında birleştirecekleri bir merkez olarak ilk kullananlardı.

[32] İ. Ortaylı, a.g.e., s. 63

I. BÖLÜM

BALKANLARDAKİ AYRILIKÇI HAREKETLER

19. yy'ın başında Osmanlı Devleti'nin genel görüntüsü, dönemin büyük güçlerinin Balkanlar bağlamında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları, Fransız İhtilali'nin Osmanlı üzerindeki yansımaları ve Kilise'nin Balkanlar'daki Hıristiyan halklar üzerindeki etkileri giriş bölümünde anlatılmaya çalışılmıştı.

Tüm bu gelişmelerin doğurduğu uygun ortam Balkanlar'da ayrılıkçı hareketlerin filizlenerek, gelişmesini ve genişlemesini fazla geciktirmedi. İlk büyük ve en önemli hareketin, III. Selim devrinde başlayan ve II. Mahmut zamanında gelişerek muhtar ve prenslik kurulmasıyla son bulan Sırp isyanları olduğu görülmektedir.

1-Sırp İsyanı ve Bağımsızlığı

Sırbistan, Fatih Sultan Mehmet tarafından alındıktan sonra, Osmanlı Devletine bir eyalet olarak katılmıştı. Sırp toprakları sipahiler arasında, idare bakımından paylaşılmış, fakat Sırp köylüsü toprağın gerçek sahibi kalmıştı. Köylü, sipahilere kanunnamelerle belirtilen bir toprak gelirinin dışında bir şey vermiyordu. Bundan başka, Sırplara dil ve din hürriyetiyle, kendi kendilerini geleneklerine göre idare etmek imtiyazları da verilmişti. Ziraatçi bir halk olarak Sırpların Osmanlı Devletine tabi oldukları bu rejim, Avrupa'nın henüz derebeylik hayatından kurtulamamış olduğu bir devirde, çok adil ve ileri idi. Sırplar, Türk idaresinden memnundular ve 18. yy'ın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'ne önemli denebilecek bir sorun yaratmadılar. Fakat bu tarihten itibaren Sırpların Osmanlı Devleti'ne karşı durumlarında bir değişiklik baş gösterdi. Rusya ve Avusturya ile yapılan harplerde Sırp toprakları çok kere harp alanı oldu. Avusturya ve Rusya ajanları Sırplar arasında milliyetçilik ve istiklal fikriyle

duygularını uyandırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin genel durumu da Sırplar arasında yapılan propagandaları önlemeye elverişli değildi. [1]

19. yy'ın başlarına gelindiğinde, Sırpları topyekün isyana sürükleyecek birçok sebep biraraya gelmişti. Sırp Ortodoks Kilisesi, başlangıçtan beri halk arasında bağımsızlık idealini canlı tutmaya çalışmıştır. 1789 Fransız ihtilalinin fikirleri de Sırpları Osmanlı Devleti, aleyhine tahrik etti. Bu etkilere Belgrad'da Sırplara Yeniçerilerin zulmü ve Rusya'nın tahrikleri de eklenince, Sırp isyanı için ortam olgunlaşmış bulunuyordu. İsyana hazır Sırplar için en büyük bahane Yeniçerilerin tutumu oldu. Devletin her yerinde olduğu gibi Sırbistan'da da tımarlı sipahi düzeni bozulmuş, bunun yerini "çiftlik" düzeni almış, bu düzende köylü toprak sahipleri tarafından soyulur hale gelmişti. Sırbistan'da da tımar ve zeametlerin iltizama verilmesiyle teşekkül eden çiftliklere sipahiler sahip bulunuyordu. Sırplar, "dayı" adıyla anılan bu sipahilerden şikayetle durumlarının düzelmesi için Babıali'ye müracaatta bulunmuşlardı.[2] Padişah, Sırbistan'da olayların yatışması için gereken emirleri verdi. Fakat, Sırbistan'daki yeniçeri dayıları, Sırpların padişaha şikayetlerine öfkelenerek, Knez adı verilen bellibaşlı Sırp kodamanlarından birkaçını öldürdüler (4 Şubat 2004). Bu olay üzerine Sırplar, yeniçerilere karşı silahlı mukavemete koyuldular. Sırp isyanı artık başlamıştı.[3]

1804 Sırp ayaklanması isyancıların Müslüman bir devlette Ortodoks Hıristiyan olmalarından kaynaklanmamıştır. Belgrad paşalığındaki ayaklanma ilk başta güçlü bir milliyetçi grubun yabancı istilacıya karşı isyanı değildi ve devletin zayıflığını protesto

[1] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 102-103
[2] Süleyman Kocabaş, Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm, Vatan Yayınları, İstanbul 1986, s. 61-62
[3] Karal, a.g.e, V. Cilt, s. 103-104

etmek amacıyla başlamıştı. Hıristiyan isyancılar milliyetçi bir devrim başlatmak değil, bölgelerinde Osmanlı idaresinin yeniden başa geçmesini amaçlıyorlardı.

Sırp köylüler ile reformcu Belgrad Valisi Hacı Mustafa (1801'de yeniçeriler tarafından öldürülmüştür) arasındaki bağlar o kadar güçlüydü ki, kendisine "Sırpların anası" adı verilmişti. Bu güvenin daha da artması üzerine Selim 1799'da daha önce benzeri görülmemiş bir ferman yayınlayarak, Hıristiyanların bir tüfek, iki tabanca ve bir yatağan taşımalarına izin verdi. Köylüler bunun üzerine yeniçerilere karşı sipahilere ve Selim'in destekçilerine yardımcı olmak için silahlı birimler oluşturdular. Yeniçeriler bunu kendilerine savaş ilanı olarak kabul ettiler. Liderleri olan Slav kökenli dört dayı, Hıristiyanlara karşı saldırı başlattılar.[4] Sırp isyanını hazırlayan etkenlerden biri de 1798 yılında Napolyon Mısır'a çıktığında İstanbul yönetiminin Balkanlardaki birliklerini çağırmak durumda kalmış olmasıydı.

Müslüman toprak ağaları olan sipahilerle onların Hıristiyan köylüleri arasındaki ittifak ilk başlarda çok güçlüydü. Hatta Belgrad paşalığında bu ilişkiler Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinden çok daha iyi durumdaydı. Dolayısıyla, 1804 ayaklanması yönetim sistemine karşı değil, bu sistemin çözülmesine karşı yapılmıştı.

Aşağıda incelenecek Yunan isyanında önemli bir rol oynayan Kilise ise Sırp ayaklanmasında fazla ön planda değildi. Bunun en önemli nedeninin Sırp papazların cehaleti olduğu söylenebilir.

İsyan eden Sırpların liderliğini yapan Habsburg ordusunun eski bir subayı, sonra da domuz tüccarı olan Kara Yorgi, 1806'da Sırbistan'ın bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti'nin bu sırada Fransa ile müttefik olarak Rusya'ya karşı savaşa girmesi Rusya'nın Sırp isyanına verdiği desteğin büsbütün artmasına yol açtı. Zira Rusya

[4] Glenny, a.g.e., s. 27

Osmanlı devletini kolayca yutulur lokmalar halinde parçalanmış görmek arzusundaydı. Bu sıralarda Ruslar, Eflak ve Boğdan'a girmişlerdi. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında harp durumu başlamıştı. Çar, Sırp asilerine, Türklere karşı beraber savaşmak için anlaşma teklifinde bulundu. 1807'de Rus-Sırp İttifak Anlaşması imzalandı.

Rusya'nın Sırp asilerine yardımı ile isyanların yeni bir safhası başlamış oluyordu. Bir Rus temsilcisi, beraberinde subay ve memurlarla Belgrad'a yerleşerek, Sırbistan'ın ordusunu ve idaresini düzenlemeye koyuldu. Çar'ın yardım ve himayesi bütün Sırpların bir idare altında birleştirilmesi ümitlerini uyandırdı. Karadağ da Sırplara katıldı.[5]

Kara Yorgi 1808'de Belgrad Kalesi'ni ele geçirdi. Osmanlı Ordusu 1810'da Rusçuk'ta Ruslara yenilince Sırplara Akdeniz'deki reayaya verilen imtiyazlar ve otonomi tanındı.

Birinci Sırp isyanı, Kara Yorgi'nin 1813'de Avusturya'ya kaçmasıyla noktalandı. Zira, Rusya, merkezi bir Sırp devletinin yaratılmasına muhalefet etmesi nedeniyle Kara Yorgi'yi desteklemeyi bıraktı ve desteğini Miloş Obrenoviç'e yöneltti. Ardından 1815'de Miloş Obreoviç liderliğinde ikinci Sırp isyanı başladı. İsyan eden Sırplara Rusya'nın yardım etmesi tehlikesi belirince Osmanlı Sırbistan'a imtiyazlı prenslik hakkı vermek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti ilk defa Hristiyan reayanın bir isyanı sonucu taviz vermek zorunda kalmıştı. Sırpların bu durumu diğer Hristiyan reaya için Osmanlı Devleti aleyhine kötü bir emsal teşkil etti ve ilk olarak Yunan bağımsızlık hareketini de tahrik etti.[6]

1815'de imtiyazlı prenslik hakkı elde eden Sırplar bu tarihten sonra imtiyazlarını genişletmek ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nda büsbütün ayrılarak bağımsız bir devlet

[5] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 105

[6] Ulahistan'daki Yunanlı tüccar Yanusis'in, Sırp vatanseverlerin Türklere karşı vermiş oldukları mücadelelerindeki en önemli silah tedarikçisi olduğunu biliyoruz. (Emos Körfezi Araştırmaları, s. 240)

haline gelmek için büyük çaba göstermeye başladılar. Rusya'nın Balkanlarda yaptığı Slavcılık propagandası da Sırplarda milliyetçilik şuurunun artmasına önemli katkılarda bulundu. Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız bir devlet haline gelmesi ve Eflak-Boğdan memleketlerinin imtiyazlarını genişletmesi de Sırplar arasındaki bağımsızlık duygusunu kamçıladı.

1828 savaşında Rusların Osmanlı güçlerine karşı zaferi ve izleyen Edirne Barışı (1829) nedeniyle Obrenoviç 1830 yılında soydan soya geçen prenslik elde ederek geniş bir özerkliğe ulaştı. Zaman içinde Sırp prensliği özerkliğini daha da güçlendirdi. Bağımsız bir devlet olma yolunda önemli adımlar attı.

1876 Osmanlı Anayasası'nın ilânı Avrupa devletlerinden hiç birisinin işine gelmedi. Kendi devletlerinde bile henüz kurulmamış demokrasi rejiminin Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe konulabileceğine ihtimal vermeyen Avrupa devletleri, 1877'de Londra'da imzaladıkları bir protokol ile Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanlar'in durumu, Avrupa barışının ve statükosunun korunması için uğraşmaya devam edeceklerini bildirdiler. Bâb-ı Âli'nin bu protokolü iç işlerine karışma sayıp reddetmesi üzerine, Rusya hemen genel seferberlik ilân etti ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa başladı. Rusya'nın müttefikleri olarak Osmanlı Devleti'ne Karadağ, Romanya ve Sırbistan savaş ilân ettiler. Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan bu savaştan sonra düzenlenen Berlin Kongresi'nde Sırbistan bağımsızlığını elde etti.

2-Yunan İsyanı ve Bağımsızlığı

Rumlar, kendi tarihi ve çağdaş kimlikleri sorununu çözümlemek zorunda olduklarından mücadeleleri Sırplarınkinden daha fazla ideolojikti. Çünkü bütün fikri ve toplumsal zenginliklerine rağmen Rumlar kim olduklarını bilmiyorlardı.[7]

[7] Glenny, a.g.e., s. 43

Ayrıca, Rumların Osmanlı Devleti'nde, diğer Hıristiyan reayaya göre özel bir durumları vardı. Bu özellik, coğrafya dağılışı ile kendilerine devletçe verilmiş olan imtiyazlardan ileri gelmekte idi. Rumlar, devletin her tarafına dağılmış bulunuyorlardı. Fakat kesin bir çoğunluk ile bulundukları yerler Mora, Yunan adaları ve Teselya idi. Rum gemileri, Türk bayrağı altında Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını da yapıyorlardı. 1816 yılında Rumların 600'e yakın ticaret gemisi vardı. Kuzey Afrika korsanlarına karşı kendilerini korumak için bu gemiler kuvvetli bir şekilde silahlandırılmıştı.[8]

Fener Rum Patrikhanesi de, din yönünden Hristiyan tebaasının idaresini sağlamak yolunda muhtar tanınmıştı. Humanizma ve Rönesans hareketleriyle Avrupalı aydınlar eski Yunan kültürüyle temas ettiler. Bu temasın neticesinde düşünce alanında bir Yunan dostluğu başlamış oldu.[9]

Bu nedenle, Yunan ulusal hareketinin gerçek ideolojisi ve önderliği yabancı ülkelerde oluşmuş bulunan tüccarlar arasında gelişti. Bu ulusal hareket kısmen Batı siyasal düşünceleriyle beslendi ve siyasal olarak Rusya ile diğer Avrupalı güçlerce desteklendi.

Yunan ulusalcılığının ideoloji ve hareket olarak yurtdışında örgütlenmesinde Yunanlılığın bütün Akdenize yayılmış olması ve nihayet ticaret nedeniyle Batı Avrupa'da Yunanlı grupların bulunması en önemli etkendir.[10]

Bab- Ali'deki bazı Hristiyan uyrukluların da genel bir Yunan ayaklanması için sistematik bir şekilde çalıştıkları konusunda Rus Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş çok

[8] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 107
[9] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 188
[10] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 74

sayıda telgraf bulunması da[11] isyana Saray içinden de gizlice yardım yapıldığını ortaya koymaktadır.[12]

1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nda, Rusların sıkıştırmayı başardıkları maddeler arasında, diledikleri yerlerde konsolosluk açmak ve Ortodoks tebaa lehinde Osmanlı hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmak gibi maddeler, milliyetçilik propagandasına devam edebilmek amacıyla konulmuştu. Fransız ihtilalinin ortaya attığı İnsan Hakları Beyannamesi, Napolyon'un Yedi-Yunan adasına yerleştikten sonra Rumlar arasında yaptığı kışkırtmalar, 1799-1805 yılları arasında bu adalarda Fransızların yerine geçen Rusların aynı yönde yaptıkları telkinler, Rumların Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmalar için tesir yapmış ve egemenlik fikri Rum aydınları tarafından işlenmeye başlamıştı. Osmanlının bu durumundan faydalanan Rum aydınları, Avrupa ile temas neticesinde, Yunan probleminden ve Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik düşüncelerinden haberdar olmuşlardı. 18. yy'ın ikinci yarısından başlayarak, Rum şair, tarihçi ve yazarları, Yunanistan'ın egemenliği ve hatta eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması yolunda yazılar yazmaya başladılar.[13]

Yunan isyanlarını hazırlayan ve idare eden gizli cemiyet Etniki Eterya 1814'te Odesa'da kuruldu. Bu cemiyetin sözde amacı, eğitim ve öğretimi Osmanlılar'ın Hristiyan tebaası arasında yaymaktı. Fakat gerçek hedefini Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Rum Patriğinin idaresinde yeniden kurulması teşkil ediyordu.

[11] Dimitris Lithokos, Nea Anatoli (Yeni Anadolu) Gazetesi, 16 Haziran 2000
[12] Eşinden miras kalan gemileri silahlandırarak Yunan ayaklanmasına destek veren Bayan Burbulina'nın Yunanistan'ın Spetses adasında bulunan müze evinde, Rum asıllı Osmanlı Sarayı yetkililerinin Burbulina'ya gemi yapımı için verdikleri ruhsatlar da sergilenmektedir.
[13] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 109

Üyelerinin çoğunluğunu Rumca konuşanlar oluşturuyorsa da Rusları, Romenleri, Sırpları, Arnavutları ve hatta bazı muhalif Türkleri de çekebilmişti.[14] Gerçekte bu cemiyetin yönetimi Çar'ın Harp Yaveri Aleksandr İpsilanti tarafından yapılmakta idi.[15] İpsilanti bir Fenerli Rumdu.

Rus Çarı I. Aleksander ve Dışişleri Bakanı Kapodistrias, İpsilanti'yi "Yunan ayaklanmasının" son aşamasını hazırlaması amacıyla talimatlandırmıştır. "Yurtdışında" kaplıca tedavisi görmek amacıyla Çar'dan resmi olarak izin almış görünen İpsilanti gerçekte Yunan ayaklanmasının askeri ön hazırlığını yapmak amacıyla Moldova'ya hareket etmiştir.[16] Rus hükümet toplantıları sırasında kararlaştırılan ilk ayaklanma İpsilanti'nin önderliğinde 1821'de Kırım'da başladı. İpsilanti'nin güneye ilerleyişi Osmanlı birlikleri tarafından Eflak'ta durduruldu.

Etniki Eterya'nın tertipleri devam etti. Ancak, Rumların Tepedelenli Ali Paşa'dan korkmaları Yunanistan'daki ayaklanmayı geciktirdi. İstanbul'un Tepedelenli'nin üzerine kuvvet göndermesi Rumların isyan için bekledikleri fırsatı yaratmış oldu.

1821'de Mora'da başlayan isyana bütün halk katıldı. Yerel papazlar isyanın idaresini ele aldı ve isyanda en önemli itici rol Kilise tarafından, ancak üst düzey ruhban katmanlarından farklı olarak Fransız Devrimi'ne karşı açık bir sempati besleyen ve köylülerin sıkıntılarına ortak olan alt düzey ruhban tarafından oynandı. Patra Patriği Pol Germanos'un bütün Rumları Türklere karşı savaşa davet etmesi üzerine isyan milli ve dini bir karakter alarak gelişmeye başladı. Aynı anda Savaş gemilerine dönüştürülen Rum ticaret gemileri hem Türk filosuna kafa tutuyor, hem de isyanı adalara yayıyordu.

[14] Glenny, a.g.e., s. 43
[15] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 109-110
[16] Lithoksos, Nea Anatoli (Yeni Anadolu) Gazetesi, 15 Eylül 2000

Mora'nın kuzeyinde isyancı Tepedeleni Ali Paşa'yla mücadele eden Osmanlı ordularının Mora'daki isyancılara ulaşma şansı ise sınırlı kalıyordu.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı devleti bazı ciddi tedbirler aldı. Örneğin, yapılan inceleme sonucunda isyanda parmağı olduğu belirlenen Patrik Gregoryos Patrikhane'nin kapısında idam edildi.

Esasen, Yunan kimliğini tanımlamada en önemli kurum Ortodoks Kilisesiydi. Rumlar sadece Rumca konuşan Ortodoks Hristiyanlara değil, Slavlara da hakim olduğundan Rumların Babıali'deki etkinliklerinin derecesi de ortaya çıktı. Ortodoks Kilisesi ve Osmanlı Devleti açısından kişinin Rumluğunun tanımlanmasında din kültürden önce geliyordu. Örneğin Rumeli, Mora ve adalarda çoğunluğu Ortodoks Hristiyan olan büyük Arnavut toplulukları vardı ve ayaklanmada önemli bir fraksiyonun başında olup Hidra adasının en güçlü denizci ailesi Kunduriotlar Arnavutluk kökenliydiler.[17]

Padişah, bitmek bilmeyen isyana son vermek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi yolundaki şartı Osmanlı tarafından kabul edilen Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordusunu Mora'ya gönderdi. İbrahim Paşa'nın düzenli ordusu, dört yıldır bastırılamayan isyanı hızla yatıştırdı. Artık Rum isyanları son bulmuş sayılabilirdi. Fakat tam bu sırada Avrupa devletlerinin işe karışmasıyla isyan yeni bir safhaya girdi.[18]

Yunan ayaklanmasının hazırlıklarına Rusya tarafından verilen destekten yukarıda bahsetmiştik. 1797 yılında Mora Valisi'nden gelen raporlarda da Napolyon Bonapart'ın Yunanlılar arasında milliyetçilik propagandası yapmaya başladığı yazılı idi. Avrupa devletlerinin ayaklanmaya verdiği desteğe, birinci el Yunanca kaynaklarda da

[17] Glenny, a.g.e., s. 41-42
[18] Karal a.g.e., V. Cilt, s. 115

rastlanmaktadır. Örneğin, 25 Mart 1821 tarihinde Yunanistan'ın Mora yarımadasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlatılan ayaklanmanın en önemli askeri liderlerinden biri olan Makriyannis tarafından yazılan kitapta, Fransa, Avusturya ve İngiltere'nin ayaklanmaya verdikleri destek açıkça görülmektedir [19]

Yunan İhtilali'ni liberal düşünceli, klasik dünyanın hayranı romantik ulusalcılar desteklerken, devlet adamları sadece huzursuz oldular. Bir müddet sonra Yunanlıların sorunu uluslararası bir sorun haline getirildi. Ancak büyük devletlerin çoğu hala Yunan yandaşı bir politika izlemiyordu.[20] Dolayısıyla, Yunan isyanın ilk yıllarında Avrupa devletlerinin, çıkarları öyle gerektirdiği için, büyük ölçüde tarafsız kaldıklarını görüyoruz. İngiltere ve Avusturya, isyanı desteklemelerinin Fransız ihtilali prensibini kabul etmeleri anlamına geleceği korkusu taşıyorlardı. İsyan hazırlıkları sırasında gizli yardımlarını gördüğümüz Rusya ise bağımsız değil, kendi hakimiyetinde olacak bir Yunanistan istiyordu.

Bununla birlikte, Yunan isyanlarına karışma düşüncesinin öncüsü Rusya oldu. 1825 yılının sonun da Çar Aleksandr'ın yerine Nikola I geçmişti. Çar, Mehmet Ali Paşa'nın isyana müdahalesine Rusya'nın seyirci kalmasını moral bakımdan bir mağlubiyet saymasının yanı sıra, Mehmet Ali Paşa'nın Mora ve Girit'e yerleşmesini de Rus çıkarlarına aykırı buluyordu.

---

[19] Makriyannis şunları yazar; "Ben Atina'ya gittim. Tahminen beş bin kişilik bir birlik oluşturuldu. Birliğin başında cesur ve Elen dostu Fransız Favges ile birlikte birçok cesur Fransız subay ve soydaşlar bulunuyordu. Vatanımız tüm milletlerin yardımseverlerine ve özellikle büyük zahmetlerle bizleri düzen ve uyum içine sokmaya çalışan cesur Fransızlara çok şey borçludur…İdare beni Atinalıların Komutanı olarak atadı ve eli silah tutan tüm Yunanistanlıların Pire'nin tutulması için göreve çağrılmalarını emretti. Ancak, idarenin bunu yapacak maddi imkanı yoktu. O sırada beni dostum olan Avusturya Konsolosu Grıopios ziyaret etti ve şunları söyledi. "Makriyanni, elinde herhangi bir şey olmadan, bu kadar orduya sahip Padişahın Başkumandanı Kütahyalı'ya nasıl karşı koyacaksın? İdarenin imkanı yok, nasıl kışla oluşturacaksın? Gordon adlı bir İngiliz var, savaş giderlerini karşılıyor. Kendisini kabul eder, yerini ona devredersen, tüm masrafları karşılayacak." Gordon komutan oldu ve 8.000 kuruş harcadı." (Makriyannis, Anılar, s. 249)

[20] Ortaylı, a.g.e., s. 52-53

Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi İngilizlerin çıkarlarına da uygun gelmiyordu. Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir Mısır yerine zayıf bir Osmanlı Devleti ve küçük bir Yunanistan İngilizlerin işine daha çok yarayabilirdi. Bu düşünce ile Rusların Yunan asileri lehinde yapılmasını teklif ettikleri tedbirleri incelemeyi kabul ettiler. 1827'de Rusya ve İngiltere arasında "Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline getirtilecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacak" hükmünü içeren Sen-Petersburg Protokolü imzalandı. 1815'de kendisine karşı kurulmuş bulunan kutsal birliği parçalamak isteyen Fransa da protokole katılmak isteyince, üç ülke arasında "Türkiye Sen-Petersburg Protokolü'nü kabul ettiği takdirde, asilerle Babıali, arasında bir mütareke yapılacağı ve bundan sonra Yunanistan devletinin kurulacağı, kabul etmediği takdirde ise üç devletin Yunan asilerine yardım edeceği ve Osmanlı hükümetini yola getirmek için baskı uygulayacağı" hükmünü içeren Londra Anlaşması imzalandı. Osmanlı'nın Londra Anlaşması'nı kabul etmemesi üzerine, müttefik gemileri Navarin'i kuşatarak, buradaki Türk ve Mısır gemilerini yaktılar. Navarin deniz savaşının Mora'daki Türk kuvvetlerini üstün durumdan yenilmiş duruma sokması üzerine Fransızlar Mora'yı geçici olarak işgal ettiler. Osmanlı Devleti'nin, 1828-1829 Osmanlı-Rus harbini kaybetmesi üzerine imzalamak zorunda kaldığı Edirne Barış Antlaşması'nın ağırlık noktasını bağımsız bir Yunan devletinin kurulması teşkil etti.[21]

Yunan ayaklanmasında Rum toplumunun askeri, ekonomik ve ideolojik etkisi de Osmanlı hakimiyetini sona erdirmekte çok önemli bir rol oynamıştır.

Rum tüccarlar Kafkaslara, güney Rusya'nın Karadeniz kıyılarına ve öte yandan Venedik topraklarından batı Avrupa'ya kadar uzanan diasporadan büyük yararlar

[21] Karal, a.g.e., V. Cilt, s. 116-121

sağlamaktaydılar. Bu göçmen toplulukları Osmanlı Devleti'ndeki Rumlara ekonomik bağlantılarla birlikte kozmopolit bir bilgi ve haber kaynağı da olmaktaydı. 19. yy'ın ilk yirmi yılında devlet içinde baskı arttıkça, Fransız Devrimi'nin fikirleri Rumların daha geniş ve daha etkin bir bölümünü Belgrad paşalığının Sırplarından çok daha fazla etkileyebilmiştir.[22]

Avrupa devletlerinin çabaları Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da devam etmiş, Osmanlı'nın elinde kalan adaların da Yunanistan'a geçmesi için gayret sarfetmişlerdir.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve bazı adaların Yunanistan'a bırakılmasından sonra, Osmanlı Hükümeti, kendisinde kalan adalar halkı için bir genel af ilan etti. Eskiden beri sahip oldukları imtiyazların korunacağına dair bir ferman neşretti. Amaç, adalar halkını Yunanistan'ın menfi propagandalarından uzak tutmak ve devlete olan bağlılıklarını yeniden sağlamaktı. Pek çok adada ferman hükümleri memnunlukla karşılanırken, Sisam'da büyük tepkiyle karşılandı. Fermanı tebliğ etmek üzere Sisam'a gelen Mustafa Ağa'nın yaptığı araştırmalar, ada halkının aslında Osmanlı yönetiminde kalmak istediği, fakat üç büyük devletin desteğini alan Moralı isyancıların baskılarından çekindikleri anlaşıldı. Patrikhane'nin görevlendirdiği temsilcinin girişimleri de bir sonuç vermedi. Çünkü konsoloslar el altından halkı kışkırtıyorlardı.[23] Bunlar, Yunan ayaklanmasının başlaması, güç kazanması ve sonuca ulaşması aşamalarında daima Yunanlılara destek verdikleri müşahede edilen dönemin büyük güçlerinin Osmanlı yönetiminde kalmayı arzu eden Yunanlıları bu kararlarından vazgeçirmek için de konsoloslukları vasıtasıyla çaba sarfettiklerini de göstermektedir.

---

[22] Glenny, a.g.e., s. 41

[23] Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve II.Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti", OSMANLI**,** (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 6-7

Yunan ulusal devletinin ve Yunan ulusçuluğunun ortaya çıkışı Balkanlar'daki Yunanlı olmayan Hristiyanların kendi dil ve etnik kimliklerini koruma kararlılıklarını güçlendirmiş, Osmanlı Devleti ulusçuluğun bölücü etkilerine maruz kalmıştır. Bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin dağılmasında bir başlangıç noktasıdır. Zira, özellikle Balkanlar'daki Hristiyan milletler için, başarıya ulaşan Yunan ayaklanması ileriki yıllarda önemli bir emsal teşkil edecektir.

3-Eflak ve Boğdan Prensliklerinin Birleşmesi ve Romanya'nın Bağımsızlığı

Romanya'nın bugünkü güneyi yani Bükreş ve Targovişte etrafında oluşan kısım Eflak'tır. Eflak, Ulahlar ülkesi demektir. Bugünkü Moldova Cumhuriyeti'ni oluşturan ve önce Sucava sonra Yaş şehri etrafında oluşan beylik de Boğdan Beyliği'dir. Şüphesiz ki bu iki beylik birbirine çok yakın iki şive konuşurlar, buna biz Romence diyoruz. Avrupa'da eski Latin diline en yakın dil de Romence'dir. Osmanlı fethinden önce Boğdan Polonya'ya, Eflak da Macar Krallığı'na tabi iki önemsiz devletçik iken Osmanlı hakimiyetinden sonra yarı müstakil bir devlet olup yerli boyarlardan yani boyar reisleri dediğimiz yerli aristokratlardan tayin edilen ve değiştirilen iki voyvodanın idaresine verilmişlerdi. Romen ulusunun kültürü ve tarihi bakımından bu rejimin fevkalade önemi vardır. Nitekim Hariciye Nazırlığı da yapmış olan tanınmış Romanyalı tarihçi Nikolai Yorga, Osmanlı hakimiyetinin Slav ve Germen denizi ortasında kaybolacak bir Latin halkı, tarihteki yoluna devam ettirdiğini ve Romen hakkının varlığını bu hakimiyete borçlu olduğunu söyler.[24]

1821'de Yunan isyanına paralel olarak Boğdan'da çıkan isyan Osmanlı'ya değil, Rum voyvodalarına karşı idi. Bu isyanların neticesinde Babıali, Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına Fenerli Rum beylerinden bey tayin etme usulünü bıraktı. Eskiden

[24] İlber Ortaylı, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 160-161

olduğu gibi yerli ailelerden voyvoda tayini usulüne döndü. Bu hareket Romen birliği için zemin hazırlanması yolunda atılmış önemli bir adımdır.

1774'den itibaren Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların hamisi sıfatını takınan Rusya, XIX. yy'ın ilk yarısında da Eflak ve Boğdan'ı kendi topraklarına katmayı, bu olmadığı takdirde, onu himayesi altına almayı siyasetinin başlıca hedefi haline getirmişti.

Nitekim, 1827'den 1829'a kadar süren Osmanlı- Rus savaşı sonunda imzalanan Edirne anlaşmasıyla Babıali, Eflak ve Boğdan voyvodaları lehinde yeni imtiyazlar tanıdı. Bu imtiyazlara göre, Osmanlı voyvodaları yedi yıl işin değil, hayat boyu tayin etmeyi, memleketin iç idaresini tamamen voyvodalara bırakmayı ve Eflak ve Boğdan'ın iç idaresi konusunda Rusya tarafından hazırlanacak bir esas nizamnameyi tasdik etmeyi kabul etti. Eflak ve Boğdan'da Boyarlardan kurulan birer meclis bulunması hükmünü de içeren Rusya'nın hazırladığı nizamname, tam anlamıyla uygulanamasa da, milliyet ve birlik fikirlerinin bu memleketlerde ilerlemesine yol açmıştır.

Eflak ve Boğdan'da milliyet fikri Yunanistan'da olduğu gibi, kısa zamanda ve halkçı bir hareket olarak gelişmemiştir. Bunun tersine olarak, önce kültür ve eğitim alanında başlamış, daha sonra yabancı memleketlerden çeşitli şekillerde gelen tesirlerle gelişmiştir. Transilvanya'dan Roma'ya Katolik kurumlarında yetiştirilmek üzere gönderilen öğrenciler, Eflak ve Boğdan'ın "Roumain" olan Daçlardan geldiğini, Türklerin hakimiyetine girmeden önce bağımsız olan bir maziye sahip olduklarını öğrendiler. Bu öğrenciler memleketlerine döndükten sonra kurdukları Transilvanya okulunda Daçya'nın geçmişini ve Romenlerin İtalya ile olan din ilişkilerini incelemeye

ve okutmaya başladılar. Bu faaliyetler Eflak ve Boğdan'da milliyet fikrinin uyanmasında etkili oldu.[25]

1848'de Avrupa'nın birçok devletinde eski rejimleri sarsan milliyet ve hürriyet isyanları patlak verdi. Bumların tepkileri Eflak ve Boğdan'da da duyuldu. Bu tarihte önce Transilvanya Romenleri isyan ettiler. Onları Osmanlı Devleti'ndeki Eflak ve Boğdan ayaklanmaları takip etti. Ayaklanmalar ilk sıralar Türklere karşı olmaktan ziyade Rusların müdahaleci idarelerine karşı idi. Rus Çarı bu devrim hareketini bastırmak için müdahale etti. Bir Rus ordusu önce Boğdan'ı, sonra Eflak'ı işgal etti. Daha önce bir Türk ordusu da Bükreş'e girmiş bulunuyordu. Babıali ve Rusya, 1849'da imzaladıkları Baltalimanı anlaşması uyarınca, Eflak'ta ve Boğdan'da birer ordu bulundurmaya ve voyvodaların yanına birer komiser göndermeye Kırım savaşına kadar devam ettiler.[26] Kırım savaşından sonra imzalan Paris anlaşmasıyla Eflak ve Boğdan iç idaresinde büyük ölçüde serbest hale gelmiş, Rus himayesinden çıkarak, diğer Avrupa devletlerinin himayesine girmiştir.

Romen ulusal uyanışı, Yunanlıların, Sırpların ve Bulgarların uyanışlarından farklı bir yol izledi. Bu hareket, dinsel, Müslüman karşıtı bir hareket olarak değil, kısa bir süre sonra arkasından toplumsal bir kurtuluş hareketinin geldiği ve Romenlerin kendilerini edebi ve kültürel bir şekilde ifade ettikleri bir akım olarak öncelikle Transilvanya'da başladı.[27]

1829 Edirne Barışı ve 1831-32 anayasal düzenlemeleri Eflak ve Boğdan'ın sadece Osmanlı devletiyle ilişkilerini değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik kalkınmasını önemli ölçüde değiştirdi. Bunun sonucunda yerel tarım ürünlerinin satın alınmasında sahip olunan öncelik dahil, olmak üzere, Osmanlı devletinin bölgedeki

[25] Karal, a.g.e., VI. Cilt, s. 46-47
[26] Karal, a.g.e., VI. Cilt, s. 48-49
[27] Karpat, a.g.e., s. 90

hakları azaldı. Anayasal düzenlemeler, Eflak ile Boğdan arasındaki dil ve kültür benzerliklerinin, bu devletlerin nihai birleşmelerine yol açacak şekilde uluslararası alanda tanınmanın başlatılmasında da önemli bir adım oldu. Aslında, bu toplumsal ve siyasal gelişmeler, başlıca ulusal amacı ulusal birliğin kurulması olan bir Romen orta sınıfının hızla ortaya çıkmasını sağladı.[28]

Güçlü tarihsel etkenler, Latin ekolünün Transilvanya'daki faaliyetleri, anayasal gelişmelerin sonucu olarak kapitalist ekonominin girişi ve bunun sonucunda 1848 devrimiyle doruk noktasına ulaşan toprak sahibi boyarlarla köylüler arasındaki gerilim, Romanya ulusal düşüncelerin doğuşunda önemli etkilerde bulundu. Romenler, kısmen Batı'daki örneklerine benzeyen daha ılımlı, bir ölçüde liberal bir ulusçuluğa sahip oldular. Çünkü bu ulusçuluk kendi kültürel ortamında evrimleşti.[29]

Eflak ve Boğdan 1859'da Romanya adı altında birleştirildi. Bu birleşme Padişah'ın 1861 tarihli fermanıyla resmiyet kazandı. Romen devletinin yaratılması, stratejik konumu nedeniyle hem İstanbul, hem de Batı Avrupa tarafından desteklendi. Romanya'dan Rusya'nın Batı'ya doğru genişlemesine karşı bir tampon bölge olması bekleniyordu.

Eflak ve Boğdan Prensi Cuza, ülke topraklarının dörtte birini oluşturan vakıf topraklarını, manastırların direnişine ve Rusya'nın desteklediği Patrikhane'nin protestosuna rağmen millileştirdi, toprak reformunu gerçekleştirdi. Ancak, 1866 yılında Cuza bir darbeyle işbaşından uzaklaştırılınca birlik sorunu çıktı. Zira 1861 fermanı birleşmeyi Cuza'nın liderliği süresince kabul etmişti. Ancak, Prusya kralının ve III. Napolyon'un akrabası I. Carol halkoylaması sonucu prens ilan edildi, birleşmiş prenslikler Romanya prensliğine dönüştü. Osmanlı yönetimi buna boyun eğdi ve iki

[28] Karpat, a.g.e., s. 92
[29] Karpat, a.g.e., s. 96

prensliğin kesin olarak birleşmesini tanıdı. Ancak Romanya hukuki olarak hala Osmanlı İmparatorluğu'na bağlıydı. Ancak, Romanya bağımsızlık için sadece 12 yıl bekledi ve Berlin Kongresi'nde amacına ulaştı.

4-Bosna Hersek Yönetiminin Avusturya'ya Bırakılması

Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki Hıristiyan unsurun tahrik edilerek Hıristiyanların yaşadıkları bölgelerin kendi nüfuzları altına alınması yolundaki gayeleri Bosna-Hersek için de geçerliydi.

Bosna-Hersek'te ilk isyan Babıali'nin yaptığı ıslahatlar üzerine 1851 yılında çıktı, ama bastırıldı. 1875 yılında Bosna-Hersek'te yeni bir isyanın çıkmasında Avusturya'nın rolü çok büyüktür. Bosna-Hersek'in Sırbistan ve Karadağ gibi iki Slav ülkesi ile Avusturya arasında yer alması burayı propaganda için uygun bir duruma getiriyordu. Ayrıca 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Karadağ, Sırbistan ve Girit gibi yerlerin, çıkan isyanlarla muhtariyet kazanmış olmaları da Bosna-Hersek'in Hıristiyanlarını heveslendiriyordu.

1875 yılında Nevesin kazasının Hıristiyan ahalisinden bir kaç yüz kişilik bir grup Karadağ'a geçerek Prens Nicola'ya Osmanlı vergilerinin ağırlığından ve jandarmanın yaptığı zulümlerden şikayet etmesi üzerine, prens de bu durumu İstanbul'daki Rus Elçisi'ne bildirerek, Karadağ'da bulunan Hersekli 160 mültecinin memleketlerine dönmesine izin verilmesi için Osmanlı hükümeti nezdinde aracılık yapmasını istedi. Osmanlı'nın Rusya'nın girişimiyle mültecilerin geri dönüşüne izin vermesini devletin bir zaafı olarak değerlendirilmesi ve geri dönen nültecilerin halkı isyana teşvik etmesi üzerine 1875'te başlayan isyan, Bosna Valisi Müşir Derviş Paşa'nın hemen müdahale etmeyerek İstanbul'a görüş sorması ve takviye kuvvet gelmesini beklemesi sebebiyle kısa zamanda genişlemiştir.

Bosna'ya gerekli takviyenin, Karadağ ile Rusya'nın müdahelesine yol açacağı düşüncesi ile Sadrazam Esad Paşa tarafından gönderilmemesi zaman kaybına sebep olmuştur. Ancak Hersek'in Karadağ hududundaki bazı yerlerinin asilerin eline geçmesiyle işin iyice çığrından çıktığı anlaşılmış ve 4.200 kişilik bir kuvvet bölgeye gönderilmiştir. Bu tarihte Bosna-Hersek'in nüfusunun 515.000'ini Hıristiyanlar, 685.000'ini de Müslümanlar teşkil ediyordu. Müslüman ahali de bu olaylar karşısında can ve mal güvenliği için silâha sarılmak zorunda kalmıştır. Bosna-Hersek'in coğrafî konumunun uygunsuzluğu, Sırbistan, Karadağ, Avusturya ve Rusya'dan sürekli olarak yardım gelmesi, ayrıca Hıristiyanların, Müslüman-Türk zulmü altında kaldıkları şeklindeki görüşlerinin, İngiltere ve Fransa'da yayılması Osmanlı Devleti'ni iyice güç durumda bırakmıştır. Devamlı dış destek bulan Hersek isyanı, Hersek sancağını kısa sürede Osmanlı Devleti ile yerli Hıristiyanlar, Karadağlılar ve Sırplar arasındaki bir savaş meydanı durumuna getirmiştir.

İsyan sırasında Avusturya'nın üstlendiği himayeci rolün Rusya'nın tepkisini çekmesi üzerine Avusturya ile Rusya arasında başgösteren gerginliğin Avrupa'da yaratacağı buhranı gören Fransa Hükümeti, Bosna-Hersek isyanının Osmanlı Devleti'nin yöneticileriyle isyancılar arasında yapılacak görüşmeler ile çözülmesini önermiştir.

Almanya, Avusturya ve Rusya'nın 1876'da "Hıristiyanlara tam bir din serbestliği, vergilerde düzenleme, kadastro ıslâhatı, Hıristiyanlarla Müslümanlardan bir meclis teşkili ve vergi gelirlerinin sadece mahallî ihtiyaçlar için kullanılması" hususlarını içeren ve Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen önerileri yeterli bulmayan isyancılar, Bosna-Hersek'ten Türk askerinin çekilmesi ve bütün ıslâhatların Avrupa devletlerinin ortak kefaletleri altında yapılmasını istemişlerdir. Bu durum aslında

Osmanlı Devleti'nin önerileri kabul etmesinin bir zaaf olarak değerlendirilmesinden kaynaklanıyordu. Asilerin bu ilâve şartlarının devlet tarafından kabul edilmesi isyanı daha da hızlandırmıştır.

İsyan daha sonra Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile savaşa girmesiyle devam etmiştir. Çünkü Sırp ve Karadağlı gönüllüler Hersek asilerine yardım etmekteydi. Osmanlı ordusu bu savaşta başarı kazanmasına rağmen Rusya'nın 31 Ekim 1876'da verdiği ültimatom ile mütareke imzalamak zorunda bırakıldı.

Bosna-Hersek ve Bulgaristan meselelerinde ıslâhat yapılması için Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya tarafından akdedilen Londra Protokolu'nun (31 Mart 1876) Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine 19 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne harp ilân etmiş, savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiş ve savaş sonunda imzalan Berlin antlaşması ile Bosna-Hersek Avusturya'nın yönetimine bırakılmıştır. Avusturya Bosna-Hersek'i 1908'de resmen ilhak etmiştir.

Berlin Kongresi'nde de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek vilayetlerini işgal etmesine olanak sağlanarak vilayetlerin yönetimi Avusturyalılara verilmiştir.

5-Bulgar İsyanı ve Bağımsızlığı

Sırbistan ve Yunanistan'daki ulusal hareketler gibi Bulgar ulusal hareketi de doğrudan doğruya köylülerin konumlarıyla ilgili toplumsal bir kökene sahip bulunuyordu. Zira, Sırbistan'dan atılmış sipahiler ile bölgedeki küçük ayanlar 18.yy'ın bitiminden itibaren Bulgar köylülerin topraklarına el koymaya başladılar. Köylüler çete ayaklanmalarından da zarar görmeye başladılar. Köylüleri koruyamayan Padişah,

kentlerin ve köylerin kendilerini daha iyi koruyabilmek için kale kurmalarına dahi izin verdi.[30]

18. yy'da Rusya'ya karşı kaybedilen savaşlar ve Rusya'nın Tuna havzasının içlerine kadar girmesi Bulgaristan'ın stratejik önemini artırmıştı. Esasen Avrupa topraklarındaki Osmanlı ordularının çoğu da ya Bulgaristan'da ya da yakınlarındaki bölgelerde konuşlu idi. Rusya'nın Balkanlardaki Panslavist politikaları, Rus güçlerinin 1828-1829 savaşından sonra Edirne'ye kadar sokulabilmiş olması, Bulgaristan'ın elde tutulmasını Babıali için çok önemli hale getirmişti.

Zira, günümüz Bulgaristanı'nı oluşturan topraklardaki durum birçok açıdan Sırbistan, Yunanistan ve Eflak'taki durumdan farklıydı. Bulgaristan Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının merkezini oluşturuyordu. Bulgaristan dağları İstanbul'un ve Boğazlar'ın savunmasında önemli bir korunak durumundaydı.[31] Ancak, bu kadar önemli olan Bulgaristan'da ise karışıklıklar başlamıştı.

1829 Edirne Antlaşması sonucu Yunanistan bağımsız olmuş, bütün Balkan hakları da bir şeyler elde ettikleri halde, Antlaşma'da Bulgaristan sözkonusu edilmemişti. (1828'deki Osmanlı-Rus Savaşı'nda bazı Bulgarlar Rus ordusunda yer almıştı.[32]) Buna çiftçinin hakkının "gospodorlar" tarafından gaspedilmesi de eklenince Bulgarlar Sliven'de ayaklandılar. Ayaklanmanın görünen nedenleri bunlar olsa da, yabancıların Bulgarlar üzerindeki etkileri, Rusya kökenli Panslavizm, Yunanistan, Sırbistan ve diğer Balkan uluslarındaki milliyetçi eğilimler, Avrupa devletlerinin rolü, Rum Patrikhanesi'nin desteği ve Osmanlı Devleti'nin mali ve idari kurumlarındaki

[30] Karpat, a.g.e., s. 120
[31] Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 116
[32] Rene Ristelhueber, A History of the Balkan Peoples, Twayne Publishers, New York 1971, s.124

yozlaşma Bulgar ayaklanmasının nedenleri olarak sayılabilir.[33] Balkanlar'daki başkaldırılara neden olan önemli unsurlardan biri olan Osmanlı toprak sisteminin bozulması da Bulgar ayaklanmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Ayaklanmayı bastırmaya koşanlar Osmanlı birlikleri değil, Rusların yolladığı bir kazak birliğiydi. 1835'de zengin Bulgar tüccarların desteğiyle başlatılan Zavera ayaklanması da Osmanlı tarafından bastırıldı.

Bu olaylar Bulgar ulusçularına acele örgütlenmiş ayaklanmaların veya dış devlet desteğinin yeterli olmadığını, her şeyden önce bilinçlenmiş bir halkın gerektiğini öğretmişti. Bunun üzerine Bulgarlar, Bulgar dilindeki eğitimi modernleştirip yaygınlaştırarak, Balkan tarihinde orijinal bir ulusalcı program izlediler.[34] Çoğu Romanya (yaklaşık 40.000) ve Rusya'da yaşayan ve ağırlıklı olarak işadamı olan yurtdışındaki Bulgarlar bu ulusal hareketi desteklemişlerdir. Bunların daha gelişmiş toplumlarla temas içinde olması ulusalcılık ruhunun büyümesini kolaylaştırmıştır.[35]

Tüm bu çabalara rağmen 19.yy'ın ortasında Bulgarlar bağımsızlık yolunda diğer Balkan halklarının gerisindeydi. Bununla birlikte, ulusal dil ve kültürün yaygınlaştırılması çabaları ortak köken ve ulusal bilincin canlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Bulgar milliyetçiliğinin ilk kıvılcımları Fransız ihtilalinden önceki döneme rastlar 1762'de Aynaroz'daki Hilander Manastırı'nda ilk Slavyan-Bulgar Tarihini popüler bir dil ve üslupla kaleme alan ve Bulgar ulusçuluğunun haklı olarak babası sayılan Paissij Hilandersky[36] ve ondan sonra Vrasta Piskoposu Sofroni[37] Bulgar

[33] Osman Köksal, Certain Reforms Conducted in Bulgaria in the Post-Tanzimat Era and the Establishment of the Danube Province, Turkish Review of Balkan Studies, Annual 2005/10, İstanbul 2005, s. 145
[34] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 82
[35] Ristelhueber, a.g.e., s.125
[36] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 67

milliyetçiliğinin öncüleri olarak kabul edilmektedir.[38] Ayrıca Slav kilise adamlarının laik ideolojiyi geliştirmekte oynadığı rolü de gözönüne sermektedir.

19. yy'a kadar sadece günlük hayatta kullanılan Bulgarca artık edebiyat ve eğitimde de kullanılmaya başlamıştı. Çintulov'un "Cesur Bulgar genci, ayağa kalk" gibi kışkırtıcı şiirleri, "Svoboda (Özgürlük)" ve "Nezavisimost (Bağımsızlık)" gibi gazeteler[39] Bulgar milliyetçiliğini körüklüyordu. Hürriyetçi akımların dallanıp budaklandığı yerlerden biri de Bulgaristan olmuştu.

Bulgarlar, dini işlerinde Rum Ortodoks Patrikhanesinin, idari olarak da Osmanlı'nın hakimiyeti altında bulunuyorlardı.[40] Ancak Neofit Bozveli ve arkadaşları 1845'de Osmanlı'nın onayıyla İstanbul'da bir Bulgar kilisesi kurdular. 1870'de de Ortodoks cemaatlere Bulgar Eksharlığı ya da Rum Patrikhanesi arasında istediklerini seçme olanağı tanındı ve bu Kilise seçimi de aslında "milliyeti" belirleyici oldu. Bulgarca konuşan dinsel cemaatler farklı bir tanınma elde ettiler, böylece bir gece içinde etnik cemaatlere dönüştüler ve çok geçmeden cemaat üyeleri kendilerini Bulgar "yurttaşları" olarak görmeyi öğrendiler. Bulgarlar, Rum Patrikhanesi altında bütün Balkanlar'a yayılmış bir dizi farklı dinsel cemaat durumundan, şimdi ayırıcı özelliği etnik kimlik olan tek bir Bulgar Kilisesi altıda toplanmış bir duruma geldiler.[41] Dolayısıyla, Bulgarlar arasında bir birlik duygusu yaratan, bilinçlerini ve özellikle Bulgar kimliği duygularını besleyen en önemli etken Fener'deki Rum Patrikhanesi'ne karşı verilen mücadele oldu. Bu mücadele Bulgar aydınları ile orta sınıf gruplarının

---

[37] Anıları 1803'de Bükreş'te basılmıştır. (Ristelhueber, s.124)

[38] Karpat bu görüşe katılmamaktadır: "Bulgar ulusal hareketinin başlangıcını bulma arayışındaki araştırmacılar, eski Slavonca ile kısa, yüzeysel bir Slav-Bulgar tarihi yazmış olan Peder Paiji'yi gösterirler. Sofroni adıyla Vrasta piskoposu olan Stoiko Vladislovov, Peder Paiji'nin değerli bir ardılı olmasına rağmen, Paiji'nin çalışmaları 1830'larda tanınmaya başladı ve ilk kez 1850'lerde yayınlandı. Dolayısıyla, Paiji'nin "Bulgar ulusçuluğunun atası" olarak tanımlanması efsane yaratım işine girişmek demektir. (Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 52)

[39] Köksal, a.g.e., s.146-147

[40] Şimşir, Rumeliden Türk Göçleri II, s. XXXI

[41] Karpat, a.g.e., s. 53-54

kültür ve dil temellerinde bir araya gelmelerini sağladı. Aslında ilk başlarda mücadelenin Fener Patrikhanesi'ne karşı verildiği izlenimi vardı ve bu mücadele sonunda bağımsız Bulgar Kilisesi de kuruldu. Ancak, ivme kazanan milliyetçilik mücadelesi artık Kilise'den ve entelektüellerden de destek alıyordu. Neticede Bulgaristan'da ayaklanmalar başladı ve Osmanlı Devleti de bu stratejik bölgeyi kaybetmemek için bazı reformları hayata geçirmek zorunda kaldı.

Bu reformlar bağlamında, 1864-1868 döneminde Tuna (Bulgaristan) Valisi olan Mithat Paşa, burada adil bir yönetim örneği sergilemiş, okullar açmış, çiftçilere krediler vermiş ve belli bir istikrar sağlamıştır (Mithat Paşa'nın çabalarına II. Bölümde değinilecektir). Ancak bu çabalar bağımsızlık taleplerinin artmasını engelleyememiştir. Diğer bir deyişle Bulgar devleti ile ulusunun temellerinin atılmasına asıl katkıda bulunan, Osmanlı yönetimi sırasında ortaya çıkan toplumsal ve yönetsel gelişmeler olmuştur.

Örneğin 1890 yılındaki Bulgaristan hem devlet kurumları açısından hem devlet kurumları bakımından hem de ulusal bilinç bakımından muhtemelen Balkanlar'ın en gelişmiş devletiydi.[42] Bu hızlı gelişmenin nedeni Osmanlı yönetimi altında en büyük orta sınıfı geliştirmiş olmalarıydı.

Bulgarlar, 1839 Tanzimat reformlarından, özellikle Tuna eyaletinin 1860'dan sonra tarım, okullar, yollar ve gelişmiş yönetime yapılacak hükümet yatırımlarıyla sonuçlanacak şekilde örnek modernleşme bölgesi seçilmesinden çok büyük fayda sağladılar. Osmanlı modernleşme programı, göreli olarak daha modern bir Bulgar devletinin toplumsal ve ekonomik temellerini attı. Bulgar orta sınıflarının hızla

[42] Karpat, a.g.e., s. 119

gelişmesi ve Bulgar aydınlarının ilk etnik (ulusal değil) bilinç heyecanını duymaları bu koşullar altında gerçekleşti.[43]

Osmanlı Devleti'nin yerel yönetimde reform çabaları Bulgar milliyetçiliğinin önüne set çekemedi ve 1875'de Bulgarlar yeniden ayaklandı. Bulgar ayaklanmasında 12 bin ila 15 bin arasında Bulgar asinin öldürülmüş olması Batı kamuoylarında büyük yankı uyandırdı. Örneğin İngiltere'de sözde "Bulgar katliamı" Liberal muhalif Gladstone tarafından Muhafazakar hükümete karşı propaganda malzemesi olarak kullanıldı.[44] Bulgar ayaklanması sırasında Hristiyanların da çok sayıda Müslümanı öldürmüş olması ise göz ardı edildi.[45]

Bulgar devrimcilerinin kendi başlarına yapamadıkları Berlin Anlaşmasıyla Rusya ve batılı devletler tarafından - gerçekten değilse de ismen- kendilerine altın tepsi içinde sunuldu. Anlaşmanın Bulgar özerkliğini ilan etmesinin ardından, Bulgarlara ait olduğu söylenen topraklar üzerinde, fakat Bulgarların aslında azınlıkta olduğu yerlerde zorla bir Bulgar çoğunluğu oluşturuldu.[46] Bunun nasıl gerçekleştirildiği iyi bilinmektedir. Rus askerleri ve Bulgar silahlı çeteleri 300.000 kadar Türkü öldürdüler. 1.000.000 kadarını ise yurtlarından sürüp çıkardılar.[47]

Neticede, Bulgaristan'ın ulusal bağımsızlığı, 1875'de Hersek'te başlayan isyanın, sonunda Osmanlı-Rus savaşına dönüşmesi neticesinde gerçekleşti. Dolayısıyla, Bulgar bağımsızlığının gerçekleşmesinde Rusya'nın gücü önemli bir rol oynadı.

6- Birinci Balkan Savaşı Sonrasında Makedonya'ının Elden Çıkması

Balkan yarımadasının güney batısını teşkil eden Makedonya, "Struma, Vardar ve Mesta" nehirleri havzalarını içine alır. Selanik vilayetlerinin tümüne, Kosova ve

[43] Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 52-53
[44] Zürcher, a.g.e., s.76
[45] Vickers, a.g.e., s. 28
[46] Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 55
[47] Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, 2. cilt

Manastır vilayetlerinin Arnavutluk'tan geri kalan kısmına Makedonya denir.[48] Makedonya'nın Osmanlılar tarafından tamamen fethi ve Osmanlı idaresinin tesisi Sultan II. Murat ve Fatih devirlerinde gerçekleşmiş, Makedonya'nın bakımlı ovalarına Anadolu'dan getirilen Türkler yerleştirilmiştir.

Makedonya ismi siyaset alanına 1876'da İstanbul Konferansı'nda imzalanan anlaşmayla isminden bahsedilmeden girdi. Avrupa ülkelerinin Rumeli için öngördükleri reform programı Makedonya'yı da kapsıyordu. Selanik, Manastır ve Kosova'ya atfen Vilayet-i Selase adı da verilen Makedonya, reform yapılması şartıyla Türk egemenliğinde bırakıldı. Çözüm gibi görünen bu durum vaziyeti iyice karmaşıklaştırdı.

Bir yandan Bulgarlar, bir yandan Sırplar, bir yandan da Yunanlılar Makedonya'yı parçalamak için bekliyordu. Bulgarlar, Ege denizine çıkmak için, Sırplar Selanik'i işgal etmek için ve Yunanlılar sınırlarını daha da kuzeye çıkartmak için Makedonya'yı istiyordu. Dolayısıyla bu ülkelerin üçü de Mekadonların kendilerine akraba olduğunu savunuyorlardı. Bu yüzden bölge, 1901'e kadar tam bir komitacılar arenasına döndü. Osmanlı'nın kurduğu iç örgütle Bulgar, Sırp ve Yunan komitacılar çarpışıyor, bunlar ayrıca birbirleriyle kapışıyordu. Sultan II. Abdülhamit tarafından Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat başlığıyla hazırlanan reform planı, hem Bulgaristan, hem de Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorluğu'nu rahatsız etti.

1903 yazında Makedonya kanlı bir ayaklanmaya sahne oldu. Ayaklanma bastırıldı ama Makedonya'nın Osmanlı'dan kopartılması için de her türlü girişim başlatıldı. Yürürlüğe konulan reform programının takibi, Alman, Fransız, İtalyan, İngiliz ve Rus müfettişlere bırakılırken vergi toplama işi de Osmanlı Bankası'na terkedildi. II. Abdülhamit'in baskılara boyun eğmesine itiraz eden İttihat ve Terakki

[48] Tahsin Uzer, Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, T.T.K. yay. Basımevi, Ankara 1999., s.81

Cemiyeti, Sultanı vatana ihanetle suçladı. Genç subaylardan Koloğası (Resneli) Niyazi ve Binbaşı Enver dağa çıkıp çetecilik faaliyetine başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti denetimindeki Manastır Ordusu ayaklandı. Karışıklıklar öylesine yaygınlaştı ki, II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i de kabul etmek zorunda kaldı.

Bir yandan Arnavutluk, diğer yandan Trablusgarp ayaklanmasıyla uğraşan Osmanlı Devleti, Birinci Balkan Savaşı sırasında Yunan, Sırp, Bulgar ve Karadağ kuvvetlerinin istilasına uğrayan Makedonya'yı tamamen elinden çıkarttı. Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra ele geçirdikleri Makedonya topraklarını paylaşma konusunda anlaşamayan Balkan devletleri birbirleriyle savaştılar. 1913'teki II. Balkan Savaşı'nın ardından 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Anlaşması'yla Makedonya'nın Selanik dahil kıyı bölgesi Yunanistan'a, iç bölgesi Sırbistan'a katıldı.

Makedonya’nın Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmasında dış unsurların etkisi mutlaka çok önemli bir yere sahiptir Ancak, II. Murat ve Fatih’in yerlilerin din değiştirip Müslüman olmaları ve Anadolu’dan Türk göçmenler getirilmesi ilkesinin Osmanlı tarafından terk edilmesinin de Makedonya’nın elden çıkmasındaki etkisi büyüktür.

7-Arnavut İsyanı ve Bağımsızlığı

19. yy’ın başında Arnavutlar arasında bir milli duygunun uyanmış olduğunu söylemek zordur. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

Öncelikle, kullanılan alfabenin Balkan hakları arasında ulusal bilincin oluşmasında rol oynamış olması Arnavutlar işin pek geçerli değildir. Zira, Katolik, Ortodoks ve Müslüman Arnavutlar sırasıyla Latin, Yunan ve Arap alfabelerini kullanmaktaydılar. Bu, Arnavutlar arasında ortak bir milli bilinç oluşmasını büyük

ölçüde engellemiştir.[49] Bununla birlikte, Lord Byron'la birlikte seyahat eden J.C. Hobhouse'ın *"Tüm halkta bir ülke sevgisi ve bağımsızlık ruhu var. Türkiye'nin diğer bölgelerinde iki farklı dine mensup olan kişiler, kim oldukları sorulduğunda "Ben Türküm" veya "Ben Hristiyanım" derken, bu ülkedeki insanlar "Ben Arnavutum" diyor." ş*eklindeki ifadesi de, farklı bir görüşü yansıtması açısından ilginç bulunmuştur.

Osmanlı yönetimi de, bir Arnavut milli bilincinin oluşmaması için okullarda Arnavutça eğitimine izin vermedi. Eğitim dini kurumlar tarafından din eğitiminden ibaretti. Müslüman Arnavutlar ise dinlerinden ötürü Türk olarak kabul ediliyorlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Arnavutların yaşadığı bölgelerin Osmanlı Devleti'nin çöküşü bağlamındaki önemini kavrayarak, Kuzey Arnavutluk'un Katolik bölgelerinde siyasi nüfuz kurmaya çalıştı. Ancak, bu bölgedeki Katolik rahipler ticari faaliyetlerde bulundukları için fazla saygınlıkları yoktu.

Osmanlı idaresi, 1830'lardan itibaren Arnavutluk'taki feodal beylerin gücünü kırmak için de çaba sarfetmeye başladı. Bu çerçevede, vergileri artırarak, zorunlu askerliği de uygulamaya koydu. Bu, Arnavutlar'da ayaklanmalara yol açtı. Bu ayaklanmaların ilk başlarda milliyetçi bir hüviyeti yoktu. Sadece ekonomik nedenlere dayanıyordu. (Arnavut milli bilincinin oluşması için gereken şartlar çok geç oluşabildiği için, örneğin Arnavut dilinin canlandırılmasını amaçlayan Arnavut Komitesi'nin kurulması ancak 1877 yılında mümkün olabilmiştir.[50])

Osmanlı idaresi, Balkanlardaki stratejik konumu güçlenen Arnavutların ağırlıklı olduğu bir bölge oluşmaması için 1865'de Arnavutluk topraklarında İşkodra, Manastır

[49]Miranda Vickers, The Albanians, A Modern History, I.B. Tauris & Co. Ltd., London, 2001, s. 15
[50] Vickers, a.g.e., s.28

ve Yanya'dan müteşekkil üç ayrı vilayet kurdu. 1878'de de Kosova vilayeti bunlara eklendi. Bu vilayetlerin ayrı valileri ve garnizonları bulunuyordu.[51]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Balkanlar'da büyük bir Slav devleti kurulmasına Rusya'nın bu bölgedeki etkisini daha da artıracağı gerekçesiyle karşıydı. Bu nedenle, Arnavut milli bilincinin gelişmesini Slavizmin panzehiri olarak da görüyordu. Osmanlı Devleti de, Karadağ'ın sınırlarını genişletme faaliyetleri karşısında, Arnavutları kışkırtarak Karadağlıların karşına çıkarmak istiyordu.

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra imzalanan San Stefanos anlaşmasına Rusya tarafından konulan Balkanlardaki Slav halklar lehine hükümler, Balkanlarda Rusya'nın gücünü artırarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkinliğini azaltmayı da amaçlıyordu. Bu anlaşmanın en baştagelen kurbanı ise Sırbistan'a önemli miktarda toprak vermek zorunda bırakılan Arnavutlardı. Arnavutlar toprak vermemek için ayaklandılar. 1878'de toplanan ve ağırlıklı olarak Müslüman Aranvutlardan oluşan Prizren Ligi, Arnavutların yaşadığı bölgelerin boşaltılmasını engellemek için siyasi ve askeri olarak mücadele etmek, ayrıca İşkodra, Manastır, Yanya ve Kosova'nın tek bir idari birim altında toplanması için Padişahtan yardım istemek işin toplanmıştı. Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'daki Arnavutları milli birlik içinde toplamak ve Osmanlı içinde özerklik kazanmak için savaşmaktı. Kendisi de San Stefanos Anlaşmasına karşı olan Babıali ilk başta Ligi destekledi. Çoğu Müslüman üyelerden oluşan Prizren Ligi'nin kendi çıkarları doğrultusunda faaliyette bulunacağını da umuyordu.[52] Ancak, Prizren Ligi'nin ilk yaptığı işlerden biri Berlin Kongresi'ne katılan İngiliz delege Lord Beaconfield'a şu mesajı göndermek oldu: "*Türk olmadığımız ve de olmak istemediğimiz*

[51] Vickers, a.g.e., s. 26
[52] Vickers, a.g.e.,s. 31

gibi, bizi Slav, Avusturyalı ya da Yunan yapmak isteyenlere karşı da tüm gücümüzle karşı çıkacağız. Biz Arnavut olmak istiyoruz."[53]

Berlin Andlaşmasına göre, Arnavutların çoğunlukta oldukları Goussinie ve Plava bölgeleri Karadağ'a verilmişti. Bunun üzerine Karadağ, Bölgeye asker sevk edince, Arnavutlarla Karadağ kuvvetleri arasında bir savaş başladı ve Arnavutlar Karadağ kuvvetlerini geri püskürttüler. Arnavut ayaklanması genişleyince, 1880 Haziran ayında Berlin'de bir konferans toplandı. Konferansta Karadağ'a Goussinie ve Plava'nın yerine Dulcigno'nun verilmesine karar verildi. Arnavutlar, Dulcigno'yu da Karadağ'a vermemek için burasını kuşatma altına aldılar. Osmanlı Devleti, işe büyük devletlerin de karışmaya hazırlandıklarını görünce işin ciddiyetini anlayarak, Arnavutluk'a büyük bir askeri kuvvet göndererek, Dulcigno'yu Arnavutlardan alıp Karadağ'a teslim etti ve sorun böylece bir süre için kapandı.

Avusturya ve İtalya, kuzey ve güney Arnavutlarını, Gega ve Toksa topluluklarını kışkırtıyor, Katolik kilisesini de öne sürerek, Hristiyan Arnavutların koruyucu rolünü oynuyorlardı. Ancak, Meşrutiyetin ilanı bu tür müdahalelerin etkisini azaltmış, Arnavutluk'u daha kolay idare edilir hale getirmişti. Bu durumdan yararlanılarak, yavaş yavaş reformlar yapılarak, Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlanması sağlanabilirdi. Ancak, Arnavutlar meşrutiyetin ilanından sonra kurulan idarenin tutumundan memnun kalmadılar. Priştineli Hasani Prizrenli Yahya ve Sait Hoca gibi Arnavut mebuslar İttihat ve Terakki'ye karşı cephe alınca, iş parti ihtiraslarından milliyet kavgalarına döküldü.[54]

Kosova Valisi Mazhar, daha aşar ve diğer vergileri ödemeye alışmamış olan Arnavutlardan Oktorava (Belediye tarafından konulan şehre giriş vergisi) isimli vergiyi

[53] Stavro Skendi, The Albanian National Awakening, Princeton, NJ, 1967, s.45
[54] Uzer, a.g.e., s.97-98

zorla tahsile kalkışınca isyan başladı. Avusturya ve İtalya'nın kışkırtmaları, İttihat ve Terakki liderleriyle anlaşamayan Arnavut mebusların teşviki isyanın büyümesine yol açtı. İsyanı bastırmak için gönderilen tümen Arnavutlara tek kurşun bile atmadan onlara katıldı.[55]

Babıalinin Arnavutluk'a karşı izlediği yumuşak tutumu ve onlara bazı mahalli imtiyazlar tanıdığını gören gören Balkan devletleri, Yunanistan lideri Venizelos'un Sırp ve Bulgar liderleri ikna etmesiyle, Osmanlı'dan Berlin Antlaşması'nın 102. maddesinin uygulanmasını, yani Makedonya'ya bağımsızlık verilmesini istediler. Bunun üzerine I. Balkan Savaşı başladı.

Arnavutluk olayları, hem Makedonya'yı, hem Rumeli'yi Osmanlı'nın elinden çıkaracak I. Balkan Savaşı'na yol açmıştı. Devletler savaşırken, Arnavut halkları da yeniden isyan ediyorlardı. Temmuz 1912'de Arnavut bölgelerinin tamamı isyan halindeydi. Bu arada savaşta, Sırbistan Arnavut topraklarını ele geçirerek, denize çıkmıştı. Avusturya ise, Sırbistan'ın bir deniz kuvveti olarak karşına çıkmasını istemiyordu. Bu nedenle Sırbistan'a karşı Arnavutluk'un bağımsızlığı kozunu oynamaya başladı. Avusturya'ya göre, kuvvetli bağımsız bir Arnavutluk kurulmalı ve bu devleti Sırbistan üzerinde baskı aracı olarak kullanmalıydı. Bu konuda Avusturya'yı İtalya da destekledi. Ancak İtalya güçlü bir Arnavutluk yerine, Osmanlı Devletine bağlı zayıf bir Arnavutluk istiyordu. İki üke arasındaki bu görüş farklılığına rağmen, Avusturya ve İtalya'nın teşviki ile Arnavutlar 28 Kasım 1912 tarihinde bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913 tarihinde Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Barış Andlaşması ile Arnavutluk'un sınırlarının çizilmesini büyük

[55] Uzer, a.g.e., s.101

devletlere bıraktı. Diğer bir deyişle, Osmanlı Devleti, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor ve Balkanlarda Arnavutların yaşadıkları toprakları da kaybediyordu.

Arnavutluk, serbest iradesiyle Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk Müslüman devlet oldu. Balkanlar'daki Osmanlı gücünün nihai çöküşünün çok yakın olduğunu anlayan ve Sırplar tarafından yutulmak istemeyen Arnavutluk bağımsızlığı seçmişti.

Osmanlı'nın Balkan coğrafyasından çekilmesine yol açan I. Balkan savaşı, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne sebep olan en son ve en büyük darbelerden birini teşkil etmiştir. Balkan savaşlarından sonra Sırbistan üç, Yunanistan ise dört misli büyümüştür.

Çok sayıda Arnavut'un Müslümanlığı seçmesi ve Babıalinin Müslüman Arnavutları Slav ve Yunanlılara karşı korumuş olması, bağımsız Arnavutluk idealinin peşinden koşmak yerine kendilerini Osmanlı Türkleriyle özdeşleştirmelerine yol açmıştır. Osmanlı idaresi Arnavut milli bilincinin oluşmasını ve bunun sonucunda ayrılıkçı bir hareketin başlamasını bu şekilde geciktirebilmiş, bu nedenle Arnavutlar Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını alan son Balkan milleti olabilmiştir.

Sırp isyanıyla başlayan, Yunanitan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle devam eden ve Arnavutluk'un bağımsızlığını almasıyla sona eren Balkanlar'daki milletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için yürüttükleri ayaklanma hareketleri ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına etkileri buraya kadar anlatılmaya çalışıldı. Bununla, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yönelik etkiler ve hazırladığı tarihi zemin gözler önüne serilmeye çalışıldı. Balkan Devletlerinin isyan girişimlerinin devletin parçalanma sürecine en önemli sebep olarak sonuçlandığı anlaşılmaktadır.

II.BÖLÜM

BALKANLARDAKİ AYRILIKÇI HAREKETLER BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN REFORM ÇABALARI

Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinin kuşkusuz çok farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenleri sıralamak bu çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Ancak, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketlerin etkisinin bu farklı nedenlerin ön sıralarında yer aldığının sıkça rastlanan bir saptama olduğu görülür.

Bu çerçevede, öncelikle Osmanlı yönetiminin bir kısmı kendi hataları neticesinde,bir kısmı da tarihi gelişimin doğal sonucu olarak zayıflamasının özellikle Balkanlar bağlamındaki nedenleri göz ardı edilemez Öte yandan Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı durdurmaya yönelik hayata geçirmeye çalıştığı yenilik ve modernleşme hamlelerinden yine Balkan coğrafyası merceğinden bakıldığında bir sonuç elde edilemediği görülmektedir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin parçalanmaya giden sürecinin bu açıdan kısaca ele alınmasında yarar vardır.

1. Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Çabaları ve Balkanların Etkisi

18. ve 19.yy boyunca Osmanlı Devleti'nin uluslararası siyaset sahnesindeki prestiji giderek zayıflamış, askeri mağlubiyetler Osmanlı'nın teknolojik, ekonomik ve askeri alandaki zafiyetini ortaya koymuştur.

Bu süreçte Osmanlı toplumu, tımar sistemi, ordu ve milletlerin liderliği bağlamında köklü bir değişikliğe uğradı. Bu değişiklikler ayanların ortaya çıkmasına neden oldu. Ayanlar daha ziyade yerel düzeyde güç elde eden Osmanlı paşaları, büyük toprak sahipleri ya da dini hüviyeti bulunan kişilerdi. Aynı zamanda şehirlerde türeyen tüccar elitler ile laik entelektüel sınıfın gayrimüslimlerden oluşması bu yapısal değişime sosyal ve siyasi bir önem de kazandırdı.

Öte yandan, Osmanlı yönetiminin merkeziyetçilikten aşırı derecede uzaklaşması, yerel yöneticilerin ayrıcalıklı konumlarından istifade ederek daha fazla güç kazanmalarına ve merkezi Osmanlı idaresi yerine kendi kişisel güçlerine güvenmelerine yol açtı.

Osmanlı İmparatorluğu çeşitli uluslardan oluşan bir mozaik görünümündeydi. 1789'dan sonra Avrupa'da yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti'nin "millet" sistemi ile bağdaşmıyordu. Milliyetçilik ilkesi belli bir toprak parçası ve tek bir hukuk düzenini gerektiriyordu. Böylece bu akım Osmanlı Devleti'nde doğal sonucu getirdi: "Milli Devlet isteği". Osmanlı devlet adamları bu tehlikeyi gördüler. Milliyetçi akımları önlemenin onlara eşitlik sağlamakla mümkün olabileceğini düşündüler.[56]

Bütün bu gelişmeler Osmanlı idaresini yenilenme ve modernleşme hamlelerini hayata geçirmeye zorladı. 1821'de çıkan Yunan ayaklanmasında yeniçerilerin herkesin gözünden düşecek kadar beceriksiz ve dağınık olduğunun bir kere daha görülmesi üzerine II. Mahmut, ayaklanan Yunanlıların bastırılması görevini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya verdi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki modern bir ordunun ihtilali bastırmaktaki rolü, Sultan II. Mahmud'a radikal bir askeri reformun uygulanması konusunda kesin kararı verdirdi. Aslında önce III. Selim, ardından II. Mahmut tarafından modern bir ordunun kurulmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan modernleştirme hareketlerinin başlıca amacı ayanları denetim altına almaktı.

Ancak, II. Mahmut, yeniçerileri ortadan kaldırıp derebeylerinin gücünü ezerek, bütün reformcuların temel amacı olan Osmanlıdaki birliğin ve merkezi denetimin korunmasına büyük katkıda bulunmuştu. Ama aynı yolla, merkezi hükümetin keyfi otorite kullanmasını fiilen denetleyen güçlerden ikisini de kaldırmış oluyordu.

[56] Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), T.T.K. Yay. Ankara.1996, s.40

Bozulmuş halde olmakla birlikte varolan eski denge tamamen altüst olmuştu. İktidar artık saray ile Babıalideydi.[57]

Askeri alandaki bu modernleşme çabalarını diğer alandakiler izledi. Osmanlı Devleti içine düştüğü zor durum nedeniyle askeri alanın yanı sıra, ekonomik, toplumsal, hukuksal ve toplumsal alanlarda 1839'dan başlayarak, ama özellikle 1856-1876 yılları arasında reform denemelerine girişti.

A. III. Selim Dönemindeki Yenileşme Çabaları

Yüzyılın büyük reformcusu 1789 yılından 1807 yılına kadar hüküm süren III. Selim idi. III. Selim, Rusya ile girişilen savaşla meşgul olduğu için ilk zamanlarında dikkatini iç sorunlara yöneltemedi. 1783 yılında iki milyon Müslümandan müteşekkil nüfusa sahip olan Kırım'ın sonunda yitirilmesi Müslümanların gururunu son derece incitti. Artık köklü önlemlerin alınması gerektiği hususunda genel bir mutabakat mevcuttu. Bununla birlikte, yöntem ve yöneliş hususunda bir anlaşmaya varılamıyordu. Selim 1792 yılından sonra, Devletin 1798 yılında yeni bir savaşa girmesine kadar önünde bir barış dönemi buldu. İdari reform hususunda sadece geleneksel vasıtaları kullanan Selim'in amacı mevcut yapıyı iyileştirmek ve son derece bariz suistimalleri ortadan kaldırmaktı. Yönetimle ilgili köklü değişiklikler yapma hususunda kendisine destek verecek hiçbir grup bulunmadığından köklü herhangi bir idari değişiklik gerçekleştirilmedi. Selim, sipahilere veya yeniçerilere karşı kesin bir tavır koyamamakla birlikte, askeri meseleleri daha özgürce ele alabiliyordu. Eski askeri birimleri ıslah edemeyeceği için, diğer askeri birimlerden ayrı tutulacak ve Avrupalı danışmanların yönetiminde, onların yöntemleriyle eğitilecek olan Nizam-ı Cedid adıyla, bütünüyle yeni bir birim kurma teşebbüsünde bulundu. Çoğunlukla Anadolulu Türk köylü

[57] Davison, a.g.e., s. 33

çocuklarından teşkil edilen bu birimde 1806 yılına gelindiğinde 22.685 asker ve 1.590 subay bulunuyordu. Osmanlı'nın Fransa ile savaş halinde bulunduğu 1798-1802 yılları arası bir yana bırakılırsa, Fransız danışmanlar bu birimde önemli roller üstlendi.[58]

III. Selim döneminde ayrıca, mevcut asker ocakları ıslah edilmiş, tophane, donanma ve tersane yeniden düzenlenmiş, Deniz Okulu, Topçu Okulu, Mühendishane ve Kumbarahane okulları kurulmuş, ordu ve donanmanın işine yarayacak önemli kitaplar Türkçeye çevrilmiştir. İdari alanda da ıslahat yapılarak, Anadolu ve Rumeli 28 ile bölünmüş, vezirlerin devletin güvenini kazanmış kişilerden seçilmesi kanunname ile belirlenmiş, vezirlerin memuriyet yerlerinde en fazla 5 yıl kalabilecekleri hükme bağlanmıştır. Ekonomi ve ticaret alanında ise bazı tasarruf tedbirleri alınmış, zahire toplama ve dağıtma işi tüccardan alınarak devlete verilmiş, ancak bu alandaki çabalar sınırlı kalmıştır.

Muhafazakar ve sınırlı olmalarına rağmen III. Selim'in reformları hatırı sayılır bir muhalefetle karşılaşmıştır. Örneğin, eyalet ayanları merkezi hükümetin siyasal ve mali denetimi korumaktaki dağınıklığından ve etkisizliğinden çıkar sağladıkları için reformlara karşı çıkıyorlardı. Bu ayanlar arasında Müslümanlar bulunduğu gibi Hristiyanlar da vardı.

B. II. Mahmut Dönemindeki Yenileşme Çabaları ve Tanzimat Fermanı

Tanzimat'ın ilanına yönelik yoğun faaliyetlerin yapıldığı ve birçok önemli reformun temelinin atıldığı II. Mahmut döneminde, Osmanlı Devleti'nin genel durumu göz önünde bulundurulduğunda, sarsılan toplum bağlarını güçlendirmek amacıyla yapılacak her türlü iyi niyetli girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağı bellidir. Büyük güçlerin yadsınamaz rolleri bulunan Yunan isyanının 1829'da Yunan bağımsızlığını

[58] Jelavich, a.g.e., s. 130

getirmesi ile klasik Osmanlı döneminin en ileri kurumu olan "millet sistemi"nin ilk defa parçalandığını görürüz. Tanzimat ise bu parçalanmışlığı toparlayabilmek çabasıyla ortaya çıkmıştır.[59]

Mustafa Reşit Paşa'nın okuduğu, Padişah Abdülmecid'in "bir irade-i seniyye"si olan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Osmanlıda yeni bir dönemin başlangıcının simgesi oldu. Tanzimat dönemini başlatan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, İmparatorluğun içinde bulunduğu ortama karşı koyma ihtiyacından kaynaklanmıştır.[60]

Tanzimat terimi "yenilik-reform" anlamına gelmektedir. 1839 yılında gerçekleştiği kabul edilse de, Tanzimat dönemi yeniçeriliğin kaldırıldığı 1826'dan Şubat 1856'da yapılan ve yeni bir reform kanununun (Hatt-ı Hümayun) oluşturulmasını öngören Paris Antlaşması'na kadar uzanır.[61]

1839 yılı Kasım ayı başlarında Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayun'u çıkaran Sultan Abdülmecid ve Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere devrin aydın bürokratları gerçekten telaş içindeydiler. Zira, yüzyıllık büyük sorun, yani uluslar sorunu her yerde patlak vermekte ve devletin hayatını tehdit etmekteydi. Sırp ve Yunan ayaklanmalarının sonucu, Mısır olayı Osmanlı yöneticilerini acil bir ıslahatın gereğine inandırmıştı.[62] Aslında 1839 Tanzimat Fermanı'nı büyük ölçüde hızlandıran etkenlerden biri de Bulgaristan'daki köylü ayaklanması olmuştu. Sultan'ın fermanında belirttiği can ve mal güvenliği sözleri, Bulgar köylülerinin Sultana olan bağlılıklarını güvence altına almak ve onları ayanlardan uzaklaştırmak amacıyla Bulgar köylülerini hedeflemekteydi.[63] Ancak, Bulgar köylülerinin durumu verilen bu sözlere rağmen düzelmedi, zira ayanların

[59] Hayati Hazır, "Tanzimat Fermanı'nın Anayasa Hukuku Açısında Tahlili", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler), TTK, Ankara 1991, s.227
[60] Bakırcılar, a.g. t., s. 32
[61] Castellan, a.g.e., s.279-280
[62] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 29
[63] Karpat, a.g.e., s. 121

etkisi sürüyordu. Bulgar köylülerinin kötü ekonomik durumu ulusal uyanış için temel oluşturuyordu.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, gelenekçi kalıplar altında şeriata ve gelenekçi devlet anlayışına saygı göstermekle beraber, kanun ve devlet anlayışında, idare prensiplerinde modern kavramlar getirmekte, belirli pratik gayelerle idareyi yeni baştan düzenleme amacını gütmekte idi.[64] Fermanda *"...tebaayı Saltanat-ı Seniyyemizden olan ehl-i islam ve milel-i saire bu can ve ırz ve namus ve mal maddelerinde hükm-i şer'î iktizasınca kaffe-i memalik-i mahrusamız ahalisine taraf-ı şahanemizden emniyet-i kamile verilmiş..."* ifadesi ile Müslümanlar gibi gayrimüslimlerin de tanınan haklardan eşit şekilde faydalanacağı belirtilerek[65] kanun önünde eşitlik prensibi kuvvetle vurgulanmıştır. Bundan yalnız devlet büyükleri ile tebaa arasında değil, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında fark gözetilmeksizin bütün tebaanın kanun önünde eşit olduğu ifade ediliyordu. Din esasına dayalı millet kavramının yerine artık kozmopolit bir "Osmanlılık" fikri yerleştirilmeye çalışılarak hakim millet anlayışına son verilmiştir.[66] Tüm tebaanın eşit hale getirilmesi aslında İslam kurallarına aykırıydı.

Tanzimat'la birlikte gayrimüslimlerin devlet memurluklarına daha fazla sayıda dahil oldukları görülmektedir. Tanzimat'la birlikte Sancak merkezlerinde Müslim ve gayrimüslim üyelerden oluşan meclisler kurulurken (1840) eyalet merkezlerinde de bu çeşit sorunları görüşmek üzere meclisler oluşturulmuştu.

1844'de İngiliz büyükelçisi Lord Stratford Canning'in baskısı sonucu, daha önce II.Mahmut tarafından konulmuş olan Hıristiyanların mezhep değiştirmesi ile ilgili

[64] İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", s. 622.
[65] Hazır, a.g.e., s.227
[66] Bakırcılar, a.g.t., s.33

yasak kaldırıldı. Bu yasağın kalkması, büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nde misyonerlik çalışmalarının kolaylaşmasında büyük etken olacaktır.[67]

C. Islahat Fermanının İlanı ve 1876'ya kadar Yenilenme Çabaları

Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuz mücadelesinin bir örneği olan Kutsal Yerler sorununun gündeme getirilmesiyle başlayan Kırım Savaşı[68]1855'de Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı topraklarında Hıristiyanlarla Müslümanların eşit şartlarda yaşayacaklarını taahhüd eden barış önerisinin Rusya tarafından kabul edilmesi üzerine son bulmuştu. Bu tarihten sonra Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'ne gayrimüslimler hakkında söz vermiş olduğu ıslahatları yapması için baskıda bulunmaya başladılar. Islahat Fermanı bu şartlar altında hazırlanarak ilan edildi.[69]

Kırım Savaşı'nda Boğaziçi'ni doldurup Karadeniz'e çıkan İngiliz ve Fransız orduları, beraberlerinde yeni Batı etkilerini de getirmişlerdi. Britanya ile Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olma konumlarından yararlanarak Türkleri daha çok ölçüde Batılılaşmaya ve eşitlik doktrinini daha etkin biçimde uygulamaya zorluyorlardı.

Savaşın sonunda doruğa çıkan bu ülkelerin baskısı yeni fermanda, Tanzimat'ın ikinci ve son aşamasını başlatan 1856 Hattı Hümayunu'nda somutlaşmaktaydı.[70] Müttefikler önce sadece Hıristiyanların haklarını güvence altına almaya çalışmış, ancak Osmanlı yönetimi buna padişahın haklarının ihlal edilmiş olacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştı. Bunun üzerine, padişahın uyruğundaki herkesi etkileyen daha kapsamlı bir reform amaçlayan Hattı Hümayun büyük ölçüde İngiltere, Fransa ve Avusturya

---

[67] Bozkurt, a.g.e., s.43
[68] Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Cezmi KARASU; Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856), (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.
[69] Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, Risale Yay., İstanbul 1990, s.109
[70] Davison, a.g.e., s. 53

tarafından hazırlanarak, Paris Barış Konferansı'ndan önce bir oldu-bittiyle ilan edildi. Böylece Rusya'nın Osmanlı'nın reformlarına karışması önlenmiş oldu.

Gülhane Hatt-ı Şerif'i (Tanzimat Fermanı) yabancıların dayatması sonucu gerçekleşmezken, Hatt-ı Hümayun yabancıların dayatmasıyla çıkarıldığı halde, iki belge birçok bakımdan birbirine benziyordu. İki belge de Osmanlı Devleti'nin uluslararası alandaki karışıklıklara boğazına kadar batmışken ilan ediliyor ve ikisi de içeride reformlar yapılmasını olduğu kadar Avrupa kamuoyunu da hedef alıyordu. İkisi de en resmi devlet fermanı şeklinde çıkarılmış ve daha özel nizamnamelerle tamamlanacağı vaadiyle etkili kılınmaya çalışılmıştı. 1839'daki güvenceler 1856 fermanında da tekrarlanıp genişletiliyordu. Ancak aralarında önemli farklılıklar da vardı. 1856 fermanı yapılacak değişiklikleri sayarken öncekinden daha titizdi. 1856 fermanı, 1839'daki örneğinden farklı olarak, çelişkili bir nitelik taşımıyordu, ayıca dini hukuka, Kuran'a ya da eski kanunlarla İmparatorluğun parlak devirlerine tek kelimeyle dahi atıfta bulunmuyordu, yani ferman ileriye bakıyordu.[71] Ayrıca, 1856 fermanının kendi başına uygulatıcı bir niteliği yoktu, yürürlüğe konması için yeni kanunlar çıkarılıp pratik adımlar atılmasına ihtiyaç bulunuyordu.

Gayrimüslimler, Islahat Fermanı'na göre, devletin bütün kademelerinde görev alabilecekler ve gerekli şartları taşıyan her gayrimüslim askerî ve mülkî bütün okullarda okuyabileceklerdi. Ayrıca Patrikhane eğitim, sanat ve sanayi ile ilgili okullar açabilecek, bütün ticaret ve cinayet davaları karma mahkemelerde açık bir şekilde yapılacak gayrimüslimler arasında özel hukuku ilgilendiren davalar tarafların isteğine bağlı olarak Patrikhane'de görülebilecek, gayrimüslimler askerlik yükümlülüklerini bedelini ödeyerek de yapabilecekler, vilayet ve sancak meclislerinde Müslim ve

[71] Davison, a.g.e., s. 56

gayrimüslim üyelerin seçimlerinin daha düzenli olabilmesi için nizamnamelerde gerekli değişiklik yapılacaktı.[72]

Islahat Fermanı ile getirilen yeni uygulamalardan biri de, haklar alanındaki eşitliğin görevde de eşitliği beraberinde getirdiğinin vurgulanması ve Müslümanlar gibi gayrimüslimlerin de bundan sonra askere alınacağının belirtilmesidir. Askere gitmeyecek kişiler için bedelli askerlik uygulaması getirildi. Bir farkla ki, "bedelli askerlik" Müslümanlar için sınırlı ve ihtiyarî iken, Hıristiyanlar ve Yahudiler için mecburi olacaktı. 1855'te kaldırılan cizye yerine "bedel-i askerî" uygulamasına geçildi.[73] Müslümanlar arasındaki ekonomik bozulmanın ve nüfusun azalmasının başlıca sebeplerinden birinin askerlik olması nedeniyle Gayrimüslimler böylece Müslümanlara karşı avantajlı bir konum elde etmişlerdi.

1856 Islahat Fermanı'ndan sonra Hıristiyan halklar bakımından din-hukuk alanında iki önemli gelişme başladı. Bu gelişmelerin birincisi Hıristiyan cemaatlerin birer ulus haline gelme yoluna girmesidir. İkincisi, bu milletlerin kilise ve meclislerine ruhbandan olmayan laik üyelerin konmasıdır. Böylece Hıristiyan cemaatlerde uluslaşma ve laikleşme başlamış oldu. Hıristiyan halkın seçtiği laik temsilcilerle bu cemaatlerin eğitim, din, idare, maliye ve sivil işler alanlarındaki yetkileri genişledi. Askerlik hizmeti ya da bedel karşılığında haracın kaldırılması, mahkemelerde Hıristiyanların yemininin ve tanıklığının kabulünü de göz önüne aldığımızda bu cemaatleri, ulus olmaktan eksik kalan tek yanları toprağa dayalı bağımsız egemenlikleri olmaması idi.[74]

1856 Islahat Fermanı, Osmanlı siyasal birliğinin ve Sultan'ın yönetimi altındaki etnik-dinsel gruplar arasında varolan uyumun tabutuna son çiviyi çaktı.

---

[72] Atalay,a.g.e., s.58
[73] Ufuk Gülsoy, "Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni", TÜRKLER, (Ed.: H.C.Güzel,K.Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.XIV, Ankara 2002,s.87
[74] Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, YKY, İstanbul 2002, s.228

Osmanlı içişlerine giderek artan bir biçimde müdahale etmeye çalışan Avrupalı güçleri tatmin etmek amacıyla yayınlanan bu bildiri, Hıristiyanlara "eşitlik" sözü veriyordu. Fakat bu söz fiili olarak Avrupalı devletlerin herhangi biri Osmanlı yasalarının bazı Hıristiyan uyruklar için adil olmadığı iddiasında bulunmayı tercih ettiğinde, Hıristiyan uyrukları Avrupalı güçlerin gayriresmi koruması altına sokma ve Osmanlı yasalarının yetkisi dışına çıkartma anlamına gelir oldu.[75] Osmanlı Devleti'nin eşitlik vaadiyle devlete bağlamaya çalıştığı bağımsızlık isteğiyle dolu Hıristiyan unsurlar, doğal olarak kendilerine tanınan haklarla yetinmediler ve Avrupa devletlerinden kendilerine yardımcı olunmasını istediler. Böylece büyük devletlerin Doğu'daki politikalarının hareket noktasını zimmiler teşkil etti. Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için bir bahane bulan bu devletler, siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bu toplulukları Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı aracı olarak kullandılar. Ne Rumların hakimiyetinde bulunan Patrikhane yönetimini, ne de Osmanlı yönetimini isteyen Slav ve Romen halkları, kendi ulusal isteklerini gerçekleştirmek için ayaklandılar. Osmanlı devleti'nin yerel isyanları bastırma teşebbüsleri dış güçlerce hep kıyım olarak nitelendirildi.[76]

Hatt-ı Hümayun'un ilanından üç ay sonra, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de yer almak üzere ilk Hıristiyan delegeler atandılar. Böylece, Osmanlı tarihinde ilk kez olarak, daha önce eyalet meclislerinde olduğu gibi, merkezi bir hükümet organında temsil ilkesi uygulanmış oluyordu. Gerçi bu kişiler kendi toplulukları tarafından seçilmemiş, Babıali'ye sıkı sıkıya bağlı olan tanınmış ailelerden atanmışlardı.[77]

Öte yandan, Kırım Savaşı hazineye ağır bir yük getirmişti ve bu yük isyan eden eyaletlere düzenlenen askeri seferlerin harcamaları nedeniyle daha da artmıştı. Padişahın ağır masrafları da bütçe açığına ekleniyordu. Hazine gelirlerinin büyük

[75] Karpat, a.g.e., s. 30
[76] Bozkurt, a.g.e., s.40
[77] Davison, a.g.e., s. 97-98

bölümü memur ve mültezimlerin yolsuzlukları sonucunda erimekteydi. Tarımın, sanayinin, iletişim ve ulaşım araçlarının genelde kötü bir durumda olması da ekilebilir arazi miktarının ve üretimin düşük seviyelerde kalmasına yol açıyordu. Vakıf mülkleri vergiden muaftı ve genellikle gerektiği kadar bakım görmüyor ya da işlenmiyordu. Gümrük gelirleri düşüktü. Zira, Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret anlaşmaları Osmanlı yönetimin sadece yüzde beşlik ithalat resmini yükseltmesini engelliyordu. Bu nedenle Devleti sınırları içindeki ticarete %12'lik ihracat resmi kondu. Bu da yerli sanayinin cesaretini kırmaktaydı. Babıali gelir yetersizliğini dengelemek için hazine bonolarını piyasaya sürme, yerel bankerlerden kısa vadeli, Avrupa'dan uzun vadeli borç alma yoluna gitti. Bu yöntemler ekonomi üzerinde yıkıcı sonuçlar doğuracaktı.

Bu gelişmelerin de sonucu olarak eski millet sistemi 1860-1870 yıllarında reforma tabi tutuldu. Millet sisteminde yapılan bu reformlar, hem 1839 ve 1856 fermanlarında söz verilen eşitliği gerçekleştirmeyi hem de çağdaş merkezi bir yönetime geçişi hızlandırmayı amaçlıyordu. Dolayısıyla düzeltim çabalarının özü, devlete eskiden milletin sahip olduğu çeşitli yasal, eğitsel ve yargısal yetkilere sahip olma olanağı vererek her milleti dinsel bir örgütlenme haline getirmekti.[78]

Eyalet yönetiminin sorunlarına çözüm getirmeyen palyatif bir tedbir olsa da, eyaletler üzerindeki merkezi denetimin artması ve Babıali'nin eyaletlerdeki koşulları daha çok tanımasını sağlayan eyalet teftiş sistemine geçilmesi, 1864 vilayet kanunuyla eyalet idaresinde reform yapılmasının yolunu açtı.

1864 vilayet kanunu, merkezi denetimle yerel otoriteyi bileştirmek, eyalet başkentlerinde kamu işlemlerinin yürütülmesini çabuklaştırmak ve meclisin temsil özelliğini geliştirmek suretiyle eyaletlerdeki durumu düzeltmeyi amaçlamaktaydı. Bu

[78] Karpat, a.g.e., s. 84

kanun merkeziyetçilik ile adem-i merkeziyetçiliğin karışımıydı. Halkın seçimi en alttaki memurlar için geçerliydi, geri kalan yetki kanalları doğrudan Babıali'ye bağlıydı. Bu kanunla ayrıca, sadece hükümetin taşrada etkinlik kurması değil, aynı zamanda temsil ilkesi yaygınlaştırılarak, azınlıklar lehindeki yerel şikayetler ile yabancıların şikayetlerinin ortadan kalkması da hedeflenmişti.

Bu kanunun öngördüğü yeni sistemin denenmesi amacıyla 1864 yılında Silistre, Vidin ve Niş eyaletleri Tuna eyaleti adı altında birleştirildi. Tuna vilayeti, Osmanlı Devletini bir arada tutmak amacıyla tasarlanmış bir sistemin deneneceği anahtar bir bölgeyi temsil ediyordu. Valiliğe getirilen Mithat Paşa, asfaltlı yollar, binlerce köprü, sokak ışıkları, kamu binaları, okullar, vapur hizmeti, tarım makineleriyle işlenen model çiftlikler inşa ederek, üç yıl süren valiliği sırasında eyaleti refaha kavuşturmuştur. Mithat paşa, bugünkü Ziraat bankası'nın temelini teşkil eden tarım kredi sandıklarını da ilk kez Tuna vilayetinde kurmuştur. Düzenli birliklerin haydutların bastırılmasındaki başarısı da refahın artmasına katkıda bulunmuştur. Mithat Paşa milliyetçi akımlarla iyi yönetim/adil davranış yoluyla insanları yanına çekerek ve karma okullarda iyi eğitim verilmesini sağlayarak, gerektiğinde ayrılıkçı hareketleri şiddetli biçimde bastırarak mücadele etti. Ancak, Bulgar milliyetçiler kendilerini Osmanlı kardeşliği içinde birleştirmeyi amaçlayan bu girişimlere karşı koydular.

Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde gerçekten çok başarılı olması üç yıl sonunda geri çekilmesinin nedenleri arasında sıralanmaktadır. Nedenlerden bir diğerinin ise, Slav milliyetçiliğini bastırmasından rahatsızlık duyan Rusya'nın Babıali üzerinde baskı yapması olarak gösterilmektedir.

Bulgaristan'daki vilayet idaresi yeni eyalet kanunuyla Osmanlılık ve Batılılaşma yolunda mesafe katedilebileceğini ortaya koymuştur. Tuna vilayetinde denenen bu yeni

sistem, Osmanlı Devleti'nde yerel idarenin temeli haline gelmiştir. Ancak, İmparatorluğun heterojen yapısı, pratikte bütün vilayetlerin bu sistemin öngördüğü şekilde yönetilmesini güçleştiriyordu. Ancak, bu sistemin yine Mithat Paşa'nın Vali olarak görev yaptığı Bağdat'ta da başarıya ulaşması, vilayet sisteminin başarısının idarecilerin niteliğine de bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Mithat Paşa'nın ulaştığı standartlara sadece birkaç vali yaklaşabilmiştir.

Vilayet kanunu, bazı idari sorunları ümit verici biçimde çözebilecek ve devlet içinde birleşmiş bir Osmanlılık yaratma şeklindeki resmi amaca katkıda bulunabilecek bir esneklik sağlamıştı. Ancak, vilayet sisteminin kendi potansiyelini gerçekleştirebilmesi birçok etkene bağlıydı. Bu etkenler arasında, başkentte ileri görüşlü ve istikrarlı bir kabinenin varlığı, halkın genel eğitiminde ilerleme kaydedilmesi ve daha fazla sayıda zeki, çalışkan ve yurtsever memur yetişmesi sayılabilir. Ancak, bu koşullardan hiçbiri gerçekleşmemiştir.[79]

1861-1876 yıllarını kapsayan Abdülaziz saltanatı her ne kadar bir barış dönemi gibi göründü ise de, Batılı devletlerin destekleri karşılığında sağlanan ekonomik çıkarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun malî iflasına sebep oldu. Ayrıca iç ayaklanmalar sonucunda Karadağ, Sırbistan, Eflak ve Boğdan, Hersek gibi eyaletlerin özerkliklerinin Osmanlı Devleti'nce tanınması Tanzimat'ta yapılmak istenen siyasal birlik ve Osmanlılık fikrinin iflasına delil oldu. Yapılan yenilikler neticesinde dış güçlerin elini, Osmanlı Devleti'nin üzerinden çekeceğine olan inanç ise ortadan kalktı.[80]

[79] Davison, a.g.e., s.178
[80] Bakırcılar, a.g.t., s.40

D. Osmanlı'daki Anayasal Hareketler, Balkanların Etkisi

Dönemin padişahı olan Sultan Abdülhamit tarafından sadarete getirilen Mithat Paşa, Batılı Güçlerin girişimiyle toplanacak Tersane Konferansı öncesinde Kanun-ı Esasî'yi ilan ederek dış müdahaleyi bertaraf etmeyi planlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin yeni girmiş bulunduğu parlamenter hayatta Hıristiyan ve diğer gayrimüslim cemaatlerin vicdan hürriyeti ve önceleri verilmiş bulunan imtiyazları artık her padişahın değişmesiyle yenilenmesine gerek kalmayacak bir şekilde, bu anayasa rejimi ile de pekiştirilip, sağlamlaştırılmıştır.[81]

1876 anayasası esasen, gerçek Osmanlılık yoluyla, Osmanlı halklarının kaynaşmasını, gerekli reformların yapılmasını ve Osmanlı Devleti'nin bütün halkların ilerlemesini güvence altına alacak bir meşrutiyet rejimi kurulmasını amaçlamıştır. Bu anayasa esasen, Osmanlı Devleti'nin Bosna ve Hersek'te özel rejimler kurulması yanlısı devletlerin önerilerine, bir bütün olarak Osmanlı yönetiminde reform yapılacağı şeklinde verdiği bir cevaptır.

1876-78 arasındaki anayasal deneyim devletin birçok etnik gruptan oluşan, çok dinli yapısını nüfusun ulusal ve toplumsal amaçlarıyla uyumlu kılmak için denenen son büyük reformist girişimdi. Aslında, 1878'e yılına kadar Osmanlı reform hareketleri taraflı yabancı gözlemcilerin görmek istediklerinden çok daha başarılıdır. Bu reformlar, Balkanlar'daki Ortodoks nüfusun özerklik ve bağımsızlık hareketlerinin yansımalarını oluşturduğu çeşitli toplumsal ve siyasal güçleri serbest bırakmıştı. Zaman verilseydi bu reformlar başarıya ulaşabilirdi.[82]

Aslında Osmanlı Devleti'nde anayasacı hareketin gelişmesinde önemli unsurlardan biri doğrudan doğruya Balkan ulusçuluğudur. Meşrutiyetçi darbeyi

[81] Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s.61
[82] Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 215

zorlayan iç ve dıştaki baskılar ve gelişmelerde Osmanlı Devleti'nin içindeki bu yüzyıllık akımın ve hareketlerin büyük payı vardır.[83] Nitekim, Bağımsızlık isteyen Balkan uluslarının temsilcilerinin de içinde yer aldığı Meclisi Mebusan'ın varlığı bu ulusların bağımsızlıklarını kazanmalarına katkı sağladığı, bu konuda aksine görüşler olsa da, söylenebilir.

Bu noktada, Osmanlı Devleti'nde anayasal monarşi rejiminde 18. yy'dan beri Balkanlarda görülen gelişmelerin etkisini unutmamak gerekir. Türkiye tarihinde ortaya atılan ilk anayasa tasarısı da Balkanlar'daki ulusçu hareketin eseridir. 1867 yılında Osmanlı-Avusturya-Macaristan monarşisinin anayasa örneğini izleyen Bulgar Gizli Merkez Komitesi, Sultan Abdülaziz'e Osmanlı Devleti ve Bulgar Çarlığı çifte tacından oluşan bir hükümdarlık teklif etti. Bu çifte monarşide sultan hem Osmanlı sultanı hem Bulgar çarı olacaktı. 21 maddelik federe Bulgar anayasasının 15 maddesi Bulgaristan'ın parlamenter bir rejimle nasıl yönetileceğini düzenlemekteydi.[84]

2) Osmanlı'daki Reform Hareketlerinin Genel Değerlendirmesi, Balkanların Etkisi

Osmanlı reformları Tanzimat'tan başlayarak hep yukardan aşağıya olmuş, insiyatif halktan değil, merkezi hükümetten gelmiştir. Ayrıca, reform hareketlerinin arkasındaki temel dürtü Avrupa'nın gözünü boyamak değildi. Tersine, çeşitli alanlarda bazı Batılı fikir ve kurumların benimsenmesini ya da uyarlanmasını içeren reorganizasyon tedbirleri ile devleti yeniden canlandırmaktı.[85] Tanzimat döneminde (1839-1877) Osmanlı Devleti'nin hiçbir toprağını kaybetmediği gibi, Kırım savaşı ve

[83] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s.263
[84] Ortaylı, a.g.e., s.262
[85] Davison, a.g.e., s.6

Arabistan'daki fetihler sayesinde biraz toprak da kazanmış olması [86] bu döneme ilişkin ilginç bir tespit olarak göze çarpmaktadır.

Osmanlı yönetiminin reform hareketleriyle yalnızca gelenekselleşmiş bir hal almış olan idari suistimallerin ortadan kaldırılmasını değil, aynı zamanda, kısmen Batılı devletlerin de zorlamasıyla, Osmanlı uyruğundaki herkesin eşitliği ilkesi çerçevesinde ortak bir Osmanlılık vatandaşlığı kavramını yaratmaya ve böylelikle, Osmanlı Devleti'nden yeni eyaletlerin kopmasını önlemeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Osmanlı yönetimi azınlık halklarındaki eğitimin ilerleyişinin tamamen farkındayken, bir kısmı bu sürecin varacağı nihai anlamın da farkındaydı. Ancak getirdikleri çözüm bu süreci durdurmak değil, Osmanlı uyruğundaki herkesi kapsayan karma okullar kurarak yolundan saptırmak ve Türklerin eğitim alanında azınlıkları yakalamalarına sağlamaya çalışmak oldu. Ancak, laik eğitime izin verildiği sürece, bu halklar Osmanlı'dan giderek daha fazla uzaklaştılar.[87]

Ayrıca, Osmanlı yönetimi, cemaatini bağımlı durumda tutmaya çalışan yobaz kilise hiyerarşisinin yetkileri azalırsa, Avrupa'nın azınlıklar lehindeki müdahalelerinin dizginlenebileceğini umuyordu. Zira, dini dogma ve kilise denetimi ne kadar arka plana itilebilirse, devleti Osmanlı temelinde birleştirme şansı o kadar fazlaydı. Bu doğrultudaki bir millet reformu, laik hukukun kademeli olarak benimsenmesine zaten hizmet etmekte olduğu gibi, devlet ile dinin ayrılma sürecini artırmaya yardım edecekti. Ayrıca, milletlerde kilisenin etkisini azaltarak Hıristiyanlar arasındaki mezhep çatışmalarından bir ölçüde de olsa kaçınılabilirse, Babıali bundan yararlanacaktı. Bu çatışmalar Babıali'ye yalnızca iç düzenin korunmasında büyük sorunlar çıkarmakla kalmıyor, ek olarak, şu ya da bu mezhebin tarafını tutan büyük devletlerin müdahale

[86] Davison, a.g.e., s. 424
[87] Davison, a.g.e., s. 139

etmesine yeni fırsatlar sunuyordu. Tanzimat devlet adamları açısından bir başka pratik etken, eyalet metropolitlerinin cemaatlerine, kendi ceplerini doldurmak üzere topladıkları paraların devlet tarafından zorla ellerinden alındığını anlatarak Babıali'ye karşı uyandırdıkları Hıristiyan düşmanlığını azaltmaktı.[88]

Ancak, Babıali'nin azınlık haklarındaki ayrılıkçı eğilimlerin denetlenebileceği ve onlar adına dış müdahalelerin azaltılabileceği ümidi gerçekleşmemiştir. Rusya'dan yayılan eski Ortodoks kardeşliği çizgisinden yeni pan-Slavizm çizgisine kaymaya başlayan propoganda ile Ortodoks mezhebindeki Osmanlı halklarına yeni bir çağrı yapılıyordu. Osmanlı Devleti'nin içindeki diğer azınlık halkları gibi ulusal bilinçlerinin hızla gelişmesi sebebiyle bu halklar böylesi çağrıları çabuk benimserdi. Tam gelişmiş modern milliyetçilikte noktalanan bu ulusal bilinç, ayrılıkçı ihtirasları yok edecek Osmanlı kardeşliğinin başarısının önündeki en büyük engeldi. Milletlerin yeniden düzenlenmesi çabaları yeni duyguların doğmasını önlemekten acizdi. Milletlerin yeniden düzenlenmesi çabalarında iki önemli paradoks vardı. İlk paradoks, milletin temel alınmasıyla reform yapılması ile milletin ayrı niteliği doğrulanmış oluyordu. Böylece Osmanlı halkları arasındaki ayrım çizgileri daha da belirginleşiyordu. İkinci paradoks, bütün gayrimüslim topluluklarda laik eğitime daha fazla ağırlık verilmesinin milliyetçi duygulara yeni bir canlılık kazandırmasıydı.[89]

Osmanlı yönetiminin bağımsız Bulgar Kilisesi konusundaki tutumu da istenenden çok farklı bir sonuç doğurmuştur. Osmanlı yönetimi, 1870'de ayrı bir Bulgar eksarhlığı getiren fermanla Rumlarla Bulgarları birbirine düşürmeyi başarmış olsa da, bu yeni Bulgar kilisesi ileriki yıllarda Bulgar milliyetçiliğinin güç kazanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

[88] Davison, a.g.e., s. 119-121
[89] Davison, a.g.e., s. 137-138

Balkanlar'daki milliyetçi hareketlerin Osmanlı yönetiminin reform çabalarını tetiklemesinin yanı sıra Osmanlı üzerinde başka yansımaları da olmuştur:

1) Balkanlar'daki ayaklanmalar Osmanlı siyasal sistemini aşındırmıştır.

2) 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Rus ve Bulgarların izlediği siyaset sonucu, işgale uğrayan Osmanlı topraklarındaki Müslüman ahali göç etmek zorunda kalmıştır. Savaş sonrası da devam eden bu göç hareketi, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve nüfus yapısına büyük ölçüde tesir etmiş ve köklü değişikliklere yol açmış, Balkanlardaki bazı milli devletlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.[90] Ayrıca, Anadolu'ya göç eden muhacirlerin iskan masrafları Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının artmasında dikkate değer ölçüde tesir yapmıştır.

3) Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve Kırım'daki yurtlarından edilen milyonlarca Müslüman ve Türkün Anadolu'ya göçleri de Osmanlı devletinin etnik ve dinsel kompozisyonunu büyük ölçüde değiştirmiştir.

4) Büyük ölçüde Balkanlar'daki ulusal ayaklanmalar 19. yy"ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı-Müslüman aydınların kendi milliyetçilik fikirlerinin oluşmasında da önemli rol oynamıştır. Osmanlı yönetimi zamanla Pan-İslamcı bir tutum izlemeye başlamış, bu da Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir.[91] Bu çerçevede, özellikle 1878'den sonra Osmanlı yönetimi dinsel ve etnik olarak karışık bir nüfusun gereksinimlerini karşılamak yerine, Müslüman çoğunluğun kültürel, ekonomik ve siyasal isteklerine giderek artan bir şekilde önem ve öncelik vermeye başlamıştır.

5) Osmanlı Devleti'nin son döneminde yönetimin fiili sahibi olan ve Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşına sokarak tarihin akışına yön veren İttihat ve Terakki'nin

[90] Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), T.T.K. Yay., Ankara.1999,s. XI
[91] Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, s. 128

fikri temelini oluşturan Jöntürk hareketinin de Balkanlardaki akımlardan etkilendiğini görüyoruz.

Ayrıca, Restorasyon Avrupası'nda ulusalcılığın sindirildiği bir çağda Osmanlı ülkesi, ulusalcı ayaklanmaların başarısından dolayı dağılmaya doğru gidiyordu. Avusturya Başbakanı Metternich, Yunan ulusalcıların taleplerini şiddetle reddederken ve Çarı da Balkanlar konusunda uyarırken, kendi açısından haklı bir endişe duyuyordu. Yunanlıların, Sırpların, Karadağlıların bağımsızlık elde ettiği bir ortamda, kültürel ve politik yönden daha gelişmiş ulusları, yani Macarları, Polonyalıları, Çekleri elde tutmak nasıl mümkün olurdu? Osmanlı Devleti'nin dağılışı eski Avrupa'nın da yıkımını hazırlayacaktı.[92] Balkanlardaki Ayrılıkçı hareketlerin sadece Osmanlı'nın değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sonunun hazırlanmasında da etkili olduğu söylenebilir.

Söz verilen bazı reformların hayata geçirilememesi de Osmanlı açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, Tanzimat Fermanı ile iltizam ve angaryanın kaldırılacağı ilan edildiği halde, liberal görüşlü Batılı bürokratlar toprakları kontrolünde tutan sınıfa karşı hiçbir tedbir uygulamadılar. Fermanın getirdiği hükümleri zor hayatlarından kurtuluş olarak gören köylüler Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde ağalara ve yöneticilere karşı yer yer isyan ettiler. Özellikle Rumeli vilayetlerinde bu gibi köylü ayaklanmaları derhal ulusal niteliğe dönüşmekte gecikmedi.[93] Tanzimat Fermanı'nın tetiklediği Balkanlar'daki bu köylü ayaklanmaları ulusalcılık hareketlerine ivme kazandırmış, Balkan uluslarının Osmanlı'dan kopma süreçlerini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti iyi niyetle hazırladığı Tanzimat Fermanı, adeta, Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan gelişmelere uygun zemin hazırlamıştır.

[92] Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s. 48-49
[93] Ortaylı, a.g.e., s. 55-56

SONUÇ

Balkanlardaki Hıristiyan milletlerde Osmanlı yönetimine karşı baş gösteren milliyetçi hareketler, Osmanlı Devleti içinde buhranlara, savaşlara ve büyük güçlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına yol açmıştır. 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti'ne bağlı Balkan ulusları, Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmak amacıyla ayaklanmışlar, dönemin büyük güçleri de, Balkanlar'daki güç dengesini ve istikrarı korumak bahanesiyle, bu ayaklanmalara müdahalede bulunmuşlardır. Bu hareketler, aynı zamanda, Osmanlı yönetimi açısından, aslında çok geç kaldığı reformları hayata geçirmesi için itici bir unsur olmuştur.

Osmanlı idaresi sırasında Balkanlardaki siyasi ve belli ölçüde kültürel yaşamın Osmanlı yönetiminin ilk yüzyıllarında büyük ölçüde hareketsiz kalmış olmasına ve ekonomik gelişmenin de Osmanlı tarafından uygulanan sıkı düzenlemeler nedeniyle çok düşük seviyelerde bulunmasına rağmen, Osmanlı Devleti Balkan halklarının en azından kişisel özgürlüklerini korumalarına ve kendi kendini idare eden topluluklar olmalarına müsaade etmiştir. Bu uygulama, Balkan milletlerinin kimliklerini korumalarını sağlamış olduğu gibi, modern toplumlar olarak yeniden doğmalarını da kolaylaştırmıştır**.**

Dolayısıyla, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan halkın yönetim, dini ve ekonomik özgürlüklere sahip olması, onların uzun Türk yönetimi sırasında dil, kültür ve milliyetlerini yitirmeden yaşamaları sonucunu doğurduğu, bu durumun aynı zamanda, imparatorluk içinde bir birliğe, kaynaşmaya engel olduğu ve dağılma döneminde Gayrimüslimlerin bağımsızlıklarını ilan ederek birer birer imparatorluktan ayrılmalarına temel oluşturduğu*.[94] yolundaki görüşün haklılığı ortaya çıkmaktadır.

[94] Yavuz Ercan , Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitabevi, Ankara.2001, s. 273

Buradan hareketle, Osmanlıların Balkan halklarının etnik kimliklerini zayıflattığı ya da yıkıp ortadan kaldırdığı yolundaki iddiaların yanlış olduğu kendini göstermektedir. Zira, 19. yy'ın son dönemlerine kadar Osmanlılar için etnik kimlik önem taşımamaktaydı. Bu yüzden, Osmanlı yönetiminin milliyetçi hareketler baş göstermeden önceki dönemde Balkanlardaki Hıristiyan milletlere yönelik bazı olumsuz uygulamalarını da bu milletlerin etnik kökenlerine değil, yönetim hatalarına bağlamak daha doğru bir yaklaşımdır. Üstelik Osmanlı yönetimin bu milletleri birçok alanda serbest bırakmış olması da, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmaları içi uygun bir zemin yaratmıştır. Oysa, Osmanlı yönetimi bu toplulukları asimile etmeye muktedirdi. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da asırlarca uyguladığı politikası, bu bölgedeki Gayrimüslim milletlerin ayrılıkçı hareketler başlatmalarında ve nihayetinde bağımsızlık amaçlarına ulaşmalarında önemli rol oynamıştır.

Bu konuda farklı düşünerek, *"18. yy'daki Osmanlı-Rus savaşları ile Hristiyan tebaa üzerindeki İslam baskısı artmaya, hoşgörü politikası terk edilmeye başladı, bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırdı."*[95] şeklinde değerlendirmelerde bulunan bazı Batılı yazarlara rastlansa da, bu yöndeki görüşlerin sağlam temellere dayanmadığına inanılmaktadır. Zira, Osmanlı politikaları, Ortodoks dinini baskı altında tutmak yerine, aslında onun güçlenmesine neden olmuştur. Örneğin Babıali, Balkanlar'daki Rum olmayan ruhban grupların kendi "ulusal" kiliselerini yeniden kurmalarına izin vererek, bu kiliselerin önce büyük etnik grupların her birinin sözcüsü durumuna, 1878'den sonra ise yeni devletlerinin siyasal aygıtları haline gelmesine istemeden de olsa vesile olmuştur.

[95] Vickers, a.g.e., s. 16

Ayrıca, Balkanlardaki yerel ruhban sınıf da, Osmanlı idaresi altında siyasi kararlar alamasa da, çeşitli alanlardaki idari uygulamalarda görevler üstlenmesi nedeniyle yerel idare, muhasebe ve sosyal grupların sorunları gibi konularla ilgilenerek karar almaya ve sorumluluk üstlenmeye alışık hale gelmiştir. Böylece, bağımsız olunduğunda devleti idare edebilecek kadrolar, yetersiz de olsa oluşmaya başlamıştır.

Esasen, dinsel kimlik duygularının geliştirilmesi, inanca ve inanç temsilcilerine olan bağlılıkların teşvik edilmesi millet sisteminin amacıydı. Dolayısıyla, bu kurumun önemi de gözardı edilemez. *Millet sisteminin kökleri, İslam'ın geleneksel olarak Müslüman bir yönetici tarafından korunma altına alınmış ve ibadet özgürlüğü tanınmış zimmiler olarak kabul edilen Kitap Ehli Hıristiyanlar ve Museviler kavramında yatmaktadır.*[96] Sonuçta dinsel bilinç, millet sistemi altında gelip başlıca kimlik haline gelmiş, etnik kimlik de dinsel kimlikle karışmış bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1850'lerden önce sıradan bir Balkan yurttaşı, kendini önce Hıristiyan olarak düşünürken, giderek kendini aynı inancı paylaşan etnik bir grubun üyesi olarak görmeye başlamıştır. Böylece etnik özellikler dinin bir parçası olmak yerine tersi gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti çeşitli din, dil, millet ve kültürlerden oluşuyordu ve İngiliz ve Fransız emperyalizmlerine göre daha yumuşak, yerel halka ve yönetimlere az müdahale eden bir yöntem uyguluyordu. Yerel yöneticilerden birini halkın başına geçiriyor, cizyeden dolayı da kitleler halinde Müslüman olunmasını istemiyordu. Dolayısıyla, Balkanlar'daki Hıristiyan milletlerin dinlerini korumaları Osmanlı yönetiminin işine gelmekteydi.

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı yönetiminin güçlü olduğu sıralarda Balkan milletleri tek bir halk olarak görülmekteydiler. Bunun nedenlerinden birini de

[96] Karpat, a.g.e., s. 14

Doğu teokrasisinin dinden ayrı bir milliyet düşünemiyor olması teşkil etmekteydi. Dolayısıyla, bu halklar köken bakımından farklı geleneklere sahip olduklarının bilincinde olmalarına rağmen, 19. yy'ın başlarında Balkan halklarındaki milli bilinç Avrupa'da başka yerlerde olduğundan daha zayıftı. Buna rağmen, Fransız Devrimi'nin hemen ardından Sırp ve Yunan halklarında bir milli uyanışın ortaya çıkmasının, doğal bir gelişme değil, önceki sayfalarda ayrıntıları verilmeye çalışılan içerden ve dışardan kaynaklanan nedenlere bağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Fransız Devrimi'nin milliyetçi ideolojisinin özellikle Balkanlar'da milliyetçi hareketleri körüklemesinden sonra Osmanlı Devleti'ni savunmak ve korumak büyük ölçüde devletin aslî unsuru olan Türklere düşmüştür. Zira dış güçlerin entrika ve teşvikleri tüm Hıristiyanları isyana yöneltiyordu. Dolayısıyla, Balkan halkları isyan ederken, yalnızca Osmanlı Devleti'ni değil, aynı zamanda, bu devletin korunmasında ya da parçalanmasında çıkar gören büyük güçleri de göz önüne almak zorundaydı. Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi Avrupa devletleri, hem birbirlerine karşı üstünlük sağlamak, hem de Osmanlı topraklarını sömürmek veya Osmanlı'dan ticari-ekonomik çıkarlar elde etmek istemekteydiler. Avrupalı devletler, zaman zaman aralarında anlaşsalar da, genellikle rakiplerinin Osmanlı topraklarından tek başına yararlanmalarına engel olmak amacıyla Osmanlılarla ittifak yapmak ya da onlara yardım etmek yollarından birini tercih etmişlerdir.

Öte yandan, Avrupa askeri ve siyasi müdahalelerinin ve kapitalist ekonomik sistemin hızlı girişinin etkisiyle klasik Osmanlı düzeni bozulmaya başlamış, bu çözülmenin sonucunda toplumsal ve ekonomik katmanlaşma ile yeni siyasal düzenlemeler gelmiştir. Yeni bir orta sınıf ortaya çıkmış, Balkanlar'da etnik kimliğe özel bir önem atfetmeye başlayan bir aydınlar grubu oluşmuştur. Bu aydın grubu,

Avrupa ulus-devlet modelinden, aydınlanma düşüncelerinden etkilenmişlerdir. Bu aydınlar, yalnızca birkaç tarihsel olaydan hareket ederek mensubu oldukları milletler için çok abartılı geçmişler yaratmışlardır.

Milliyetçilik akımları gelişince, bundan ilk ve en çok etkilenen devlet de Osmanlı olmuştur. Osmanlı Devleti, Endüstri Devrimi'ni kaçırdığı için milliyetçilik akımları dışarıdan, Avrupa'dan gelmiş ve Osmanlı'yı paylaşma planları yapan Avrupalı devletlerin elinde büyük bir ideolojik silah haline dönüşmüştür. Yerel Hıristiyan halkın ayaklanması, onu bastırmak isteyen Osmanlı'ya Avrupalı devletlerin müdahalesi ve bir uluslararası antlaşmayla bu yerel halka siyasal haklar verilmesi şeklindeki örneklere sıkça rastlanır olmuştur.

Aslında 19. yy'daki bu ayaklanmalar, rastgele köylü direnişleri ve haydut hareketleri değildi. Önceki sayfalarda nedenleri anlatılmaya çalışılan Osmanlı'nın yerel ayaklanmaları bastırmaktaki başarısızlıklarının da etkisiyle, dönemin ideolojilerinin biçimlendirdiği, doğmakta olan ulusal burjuvazi ve aydın sınıfın önderliği halindeki hareketler haline dönüşmekteydi.

İlginçtir ki, Avrupalı devletler Osmanlı devletine önerdikleri reformların başarıya ulaşmasını aslında istememişlerdir. Zira bu düşüncenin temelinde, reformların başarıya ulaşmasının Avrupalı güçlerin Osmanlı üstündeki etkilerini azaltabilecek olması fikri yatıyordu. Örneğin İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında hareket ediyor görüntüsü vermesine rağmen, perde arkasından Osmanlı yönetim ve toplum sistemini zayıflatarak, Osmanlı'yı tamamen kendi hakimiyeti altına sokmayı amaçlıyordu.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde ve bağımsız Balkan uluslarının ortaya çıkışında en önemli etkenin, Balkan etnik-ulusal topluluklarının baskılara karşı inatçı

direnişinin değil, fakat bu etkenin Avrupa müdahalesi olduğu[97] yönündeki görüşün ise, kapsamlı bir değerlendirme yapıldığında yeterli kalmayacağı anlaşılmaktadır. Zira, Avrupa Balkan ulusçuluğunu gelişmesinin bir aşamasında etkilemiş olsa da, bu ayaklanmaların başarıya ulaşmasını sadece bu desteğe bağlamanın yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Osmanlı devletinin zayıflığı, mili duyguların uyanışı ve tarihsel kaçınılmazlık gibi çok sayıda unsur da bunda etkili olmuştur.

Osmanlı yönetiminin bazı uygulamaları da Balkanlar'daki milletlere "farklı" oldukları mesajı vermesi açısından ilginçtir. Örneğin, *gayrimüslim milletlerin liderlerinin Osmanlı yönetimi ile temasları Hariciye Nazırı aracılığıyla oluyordu. Böylece sanki bu milletler yabancı devletlermiş gibi değerlendirilmiş oluyordu. Bu uygulamaya ancak 1878 yılında, bu görev Adliye Nazırı'na devredilerek son verilmiştir.*[98]

Esasen Balkanlar bölgesinde etnik siyasi kimliğin gelişmesi Osmanlılar tarafından öngörülememiştir. Osmanlı bürokrasisi Balkanlar'daki ulusal hareketleri uzun süre yurtdışı kışkırtmaların, özellikle Rus kışkırtmasının sonuçları olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan, Osmanlı bürokrasisinin ulusçuluğun bu etnik gruplar için ifade ettiği anlamı anlamakta güçlük çektiği söylenebilir.

Aslında Osmanlı Devleti, Balkanlar'da Bizans'tan miras aldığı etnik ve dinsel topluluklar mozaiğini korumuştur. Bizans, Slavları Hıristiyanlaştırarak uysallaştırmayı ve yönetmeyi denemiş, fakat bunda başarılı olamamışken, Osmanlı her ikisinde de başarılı olmuş, inanç ile etnik kimlik arasında yeni bir ilişki yaratarak, en azından Balkanlar'daki hakimiyetinin ilk yüzyıllarında bölgede barışçı bir ortam tesis edebilmiştir.

---

[97] Karpat, a.g.e., s. 39
[98] Sidarouss Sesostris, Des Patriarcats (Paris, 1906**)** s. 282

Balkan halkları, siyasal birlikten yoksun olsalar da, fikri altyapıyı hazırladıktan sonra hemen eyleme geçebiliyorlardı. Çünkü yeterince dış desteğe sahiplerdi. Osmanlı yönetimi, tebaasında başlayan bu hareketlere engel olabilmek için çeşitli yollara başvurdu. İsyanları bastırırken, askeri tedbirler alırken, halkların bağımsızlık arzularını dizginleyebilmek için çeşitli reform hareketlerini hayata geçirmeye çalıştı. Ancak yapılan yeniliklerle, uygulanmaya çalışılan eşitlik ilkesine rağmen bağımsızlık hareketlerini durdurmak artık imkansız bir hal almıştı. Bunun bir nedeni kiliselerin tutumu iken önemli bir nedeni dış güçlerin desteğidir. Rusya başta olmak üzere, Avusturya, Fransa ve İngiltere zaman zaman, Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması örneğinde olduğu gibi, isyan hareketlerine destek verirken, bazen de sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Dönemin büyük güçlerinin Balkanlarla bu kadar yakından ilgilenmelerinin temel sebebi, stratejik önemi haiz bu bölgede kendi kontrollerinde olacak devletler yaratabilmekti. Bazen Osmanlı yönetiminin yanında yer alarak onun toprak bütünlüğünü korumayı hedefleyen İngiltere, Yunan isyanında başlangıçta Osmanlı yanlısı görünürken, duruma müdahale eden Rusya'nın güçlenmesini engellemek amacıyla Yunanlıları sonuna kadar desteklemiştir. Bunun sebebini, tutarsız bir politika izlemesinden ziyade, kendi çıkarlarının gereğine bağlamak daha doğru olacaktır. Aynı husus, dönemin diğer büyük güçleri için de geçerlidir.

Osmanlı İmparatorluğu ise böyle bir siyasî ortamda ayakta kalabilmek için yeri geldiğinde yabancı devletlerin müdahalelerine ses çıkarmadan, bahsedilen devletlerin istedikleri ıslahatları gerçekleştirirken, yeri geldiğinde de büyük devletlerin birbirlerine düşmelerini sağlayarak bir "denge politikası" izlemiştir. Bahsedilen bu denge politikasının Osmanlı yönetimince en iyi uygulandığı dönem, II. Abdülhamid dönemidir.

1878 Berlin Anlaşması'nın mekanizmalarıyla Balkanlar'da yeni ulusal devletler yaratan İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya'nın amacı bütünüyle kendi çıkarlarına hizmet etmekti. Berlin Kongresi'ne katılan devletler, bölgede ülkeye dayalı özerk ya da bağımsız ulus devletlerin kurulmasını, "Doğu Sorunu"na kendi aralarındaki rekabetin idaresi mümkün olmayacak bir hale gelmesini önleyecek akılcı bir çözüm olarak görüyorlardı.

1878'den sonra Balkanlar'da kurulan yeni ulus-devletlerin her birinin temel iddiası, aslında çok eski çağlardan beri varoldukları, fakat bu durumlarına yaraşır haklarının ancak şimdi verildiği, daha önce tanınmamış olmalarının nedeninin, Balkan anlayışında "Müslümanlar"la aynı anlama gelen Türklerin yüzyıllar boyu uyguladıkları baskı ve zulüm olduğu, Osmanlı öncesi geçmişlerinin şan ve şerefle dolu olduğu ve aslında kendilerine Berlin Anlaşması'yla verilen topraklardan daha fazlası üzerinde tarihsel hak sahibi olduklarıydı.

Osmanlı devletinin çok yönlü dönüşümü ve sonunda çöküşü, 1877-78 savaşı ve 1878 Berlin Anlaşmasıyla hareketlenen olaylara karşı doğal bir tepki oldu. 1877-78 Savaşı Osmanlı devletinin Balkanlar'daki topraklarının çoğunu ve çok-etnili, çok-dinli devlet niteliğini kaybetmesine yol açtı. Osmanlı yönetimi çeşitli yöntemlerle yeni koşulların üstesinden gelmeye çalıştıysa da zamanın akışını değiştirmeyi başaramadı.

Osmanlı yönetiminin, modernleşme çabalarının ana nedenlerini, devlete eski gücünün kazandırılması ve Balkanlarda ortaya çıkan ayrılıkçı akımların önüne geçilmesi teşkil etmekteydi.

Ancak, Tanzimat ile birlikte başlatılan reformlar dizisi, özellikle eşitlik ilkesi, umulanın tam tersine, zimmiler tarafından da tepkiyle karşılandı. Temel neden, bağımsızlık isteğiyle kıvranan zimmilerin bu reformlarla tatmin olmamalarıdır. Ayrıca,

Fermanlarla tanınan haklar, öncelikle cemaat liderlerini ve din adamlarını tedirgin etmiştir. Müslüman ayan ve ulemayı reformlara karşı çıkmaya iten neden zimmi din adamları için de geçerliydi Bu neden mevcut statünün kendilerine sağladığı ayrıcalıkları koruma kaygısıydı. Bu nedenle zimmi din adamları da reformlara ciddi olarak muhalefet etmiştir.

Yüzyıllardır uygulanan Şer'i düzenden yeni bir düzene geçmek isteyen devletin reformları uygulamaya yarayacak tedbirleri almak için zamana ihtiyacı vardı. Her an isyana hazır durumda olan gayrimüslimler ise reformların gerçekleştirilmesindeki aksaklık ve gecikmeleri bahane ederek ayaklanıyorlardı. Örneğin, *Tanzimatın vergi, angarya gibi sorunlarına hemen çözüm getiremediğini gören Bulgar köylüleri Niş'te ayanlara karşı ayaklandılar. 1849 ve 1850'de Vidin'deki ayaklanmalar daha da ciddiydi. bu bölgedeki Hıristiyan halk kendilerinde miri arazi kiralanması için ayaklandı.*[99]

1856 Paris Barış Anlaşmasından sonra alınan ve genellikle "reform" olarak tanımlanan önlemlerin birçoğu, aslında öncelikle İngiltere ve Fransa'nın emperyalist politikalarına hizmet edecek biçimde düzenlenmişti.

Osmanlı Devleti tarafından hayat geçirilen reform hareketlerinde bazı münferit başarılara da rastlıyoruz. Örneğin, Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında tam bir Osmanlılılık ideolojisiyle hareket etmiş, idare meclislerine üye seçimleri yaptırmış, karma kurullarda dini grupların eşit temsili ilkesine uymuştur. Bundan başka yol yapımı, tarımın ıslahı, yerel kredi sandıklarını kurup geliştirmek gibi uygulamalarla başarılı olmuş, bölge ekonomik yönden gelişmiştir. Ancak bütün bu çabalar dahi

[99] H. İnalcık , The Ottoman Empire, Conquest. Organization and Economy, s. 61

Osmanlılık ideolojisinin destek bulması bağlamında yetersiz kalmış, ideoljik anlamda kalıcı etkiler bırakamamıştır.

Bu noktada, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun da, gösterdiği tüm çabalara rağmen, Balkanlar'daki halklarda baş gösteren ayrılıkçı akımları önlemeye elverişli olmadığını da belirtmek gerekir.

Esasen Fransız Devrimi ve Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler Balkan toplumlarında farklı algılanmıştır. Zira, her birinin coğrafi konumu, sosyal yapısı, kültürel gelişimi farklıydı. Bu da Sırp, Yunan, Romen, Bulgar ve Arnavut milliyetçi hareketlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, bu milletlerin faaliyetleri bazı ortak özellikleri de paylaştı. Örneğin her ulusal hareket, kendi diline ve halkın Osmanlı öncesi tarihine olan ilgisinin yeniden uyanmasını kapsayan bir kültürel yeniden canlanma ile birlikte ortaya çıktı ve bu hareketlerin tümü silahlı ayaklanmalar da içerdi.

Balkan hakları arasında ulusal bilincin uyanmasında ve oluşmasında, kullanılan farklı alfabelerin de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Balkan hakları için din bir kişinin etnik ve sosyal kimliğini de belirliyordu. Bu nedenle din, dil bakımından bir milli bilinç oluşmasına katkı sağlamıştır. Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlar kendi kiliselerinin kullandığı alfabeyi benimsedikleri için Sırplar ve Bulgarlar kiril alfabesini, Romenler Latin alfabesini, Yunanlılar da Yunan alfabesini kullanıyordu.

Neticede, Balkanlarda milliyetçilik akımlarının gelişmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran en önemli ögelerden biri olduğu söylenebilir. Ancak, bu hareketler, sadece Osmanlı, Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmamış, aynı zamanda, yetersiz kalacağı ileriki dönemlerde anlaşılacak bazı yenilikler yapılmasına, köhnemiş ve artık işe yaramadığı görülen bazı kurumların lağvedilmesine de vesile

olmuştur. Öte yandan büyük devletlerin müdahalesi olmasaydı da Osmanlı yönetiminin Balkanlardaki eyaletlerini on veya yirmi senelik gecikmelerle terk etmek zorunda kalacağı ve Balkanlardaki Hıristiyan milletlerin Osmanlı'dan kopuşunun bu milletlerin yeniden düzenlenmesi çabalarına girişilmeseydi de tarihin akışı çerçevesinde gerçekleşeceği, ancak, iyi niyetli bu çabaların aslında kopuş sürecini hızlandıran unsurlar içerdiği saptamasında bulunulabilir.

ÖZET

"Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin Dağılması Üzerindeki Etkileri" adlı bu çalışmanın giriş bölümünde 19. yy'ın başında Osmanlı Devleti'nin genel görüntüsü, dönemin büyük güçlerinin Balkanlar bağlamında Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları, Fransız İhtilali'nin Osmanlı üzerindeki yansımaları ve Kilise'nin Balkanlar'daki Hıristiyan halklar üzerindeki etkileri anlatılmaya çalışılmıştır.

I. Bölümde, tüm bu gelişmelerin doğurduğu uygun ortam neticesinde Balkanlar'da ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler üzerinde durulmuştur.

Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler bağlamında Osmanlı Devleti'nin reform çabalarının incelendiği II. Bölümde de, Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmesi hedefini de içeren bu reformların Balkanlardaki bu hareketleri ne ölçüde ve hangi istikamette etkilediği de görülmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, Balkanlarda milliyetçilik akımlarının gelişmesinin Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran en önemli ögelerden biri olduğu, ancak, bu hareketlerin, Osmanlı, Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmasının yanısıra, yetersiz kalacağı ileriki dönemlerde anlaşılacak bazı yenilikler yapılmasına, köhnemiş ve artık işe yaramadığı görülen bazı kurumların lağvedilmesine de vesile olduğu, öte yandan, büyük devletlerin müdahalesi olmasaydı da Osmanlı yönetiminin Balkanlardaki eyaletlerini on veya yirmi senelik gecikmelerle terk etmek zorunda kalacağı ve Balkanlardaki Hıristiyan milletlerin Osmanlı'dan kopuşunun bu milletlerin yeniden düzenlenmesi çabalarına girişilmeseydi de tarihin akışı çerçevesinde gerçekleşeceği, ancak, iyi niyetli bu çabaların aslında kopuş sürecini hızlandıran unsurlar içerdiği belirtilmektedir.

SUMMARY

In the Introduction Part of this study entitled “Impacts of the Nationalist Movements in the Balkans on the Dissolution of the Ottoman State”, it is aimed to explain the general outlook of the Ottoman State in the early 19th century, the policies of the Great Powers in that period towards the Ottoman State in the context of the Balkans, repercussions of the French Revolution on the Ottoman State and the influence of the Church on the peoples belonging to Christian faith in the Balkans.

In the first chapter, the separatist movements in the Balkans which emerged as a consequence of all these developments are examined.

In the second chapter, the reform efforts of the Ottoman State in the context of the separatist movements in the Balkans are scrutinized. In this chapter, the extent and direction of the effects of these reforms vis a vis these movements, which also aimed at preventing the separatist movements in the Balkans, are examined.

In the Conclusion Part, it is stated that the nationalist movements in the Balkans were one of the most significant factors that accelerated the fall of the Ottoman State; however, these movements have also led to some changes, which proved their inadequacy in the coming years and to the dissolution of some outmoded institutions. It is also concluded that the Ottoman State would be obliged to leave its provinces in the Balkans ten or twenty years later, even so the Great Powers would not intervene and the breaking away of the Christian nations in the Balkans would happen in the evolve of history, even so the efforts aimed at reorganizing these nations would not be conducted, additionally, these efforts which were put into force with goad faith include some elements that accelerated the break up process.

KAYNAKÇA

1804-1830 Kurtuluş Savaşlarında Yunanlıların ve Sırpların İşbirliği (Yunanca), Emos Körfezi Araştırmaları Kurumu Yay., Selanik 1978

ACAROĞLU, M.Türker; **Bulgarlar ve Bulgaristan üzerine Yüzyıllık Türkçe Kaynakça**, T.T.K.yay., Ankara.1997

Yunan Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Araştırma Projeleri Dizisi 6/2001 (Ed. Cevdet Küçük), Ankara 2001

ADANIR, Fikret; **"Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri", Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)**, TTK, Ankara 1999

ATALAY Bülent; **"Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri", Türkler,** (Ed.: H.C.Güzel,K.Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.XIII, Ankara 2002.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet; **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, T.T.K. Yay., Ankara 2000.

ANDERSON, Matthew Smith;**The Eastern Question**, Mc Millan Co., New York 1966

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983

BAĞIŞ, Ali İhsan; **"İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği"**, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Ankara 1999

BAKIRCILAR, Ayşe Nimet; **19. Yüzyılda Balkanlar'da Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2003

Balkanlar Semineri, OBİV Yayınları, İstanbul 1993.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Tarih Terimleri Sözlüğü**, TTK Basımevi, Ankara 1981

BERKES, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul 2002

BOZKURT, Gülnihal; **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu** (1839-1914), T.T.K. Yay., Ankara.1996

CASTELLAN, Georges; **Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl**, (Çev: Ayşegül Yaraman Başbuğu), İstanbul 1995

DANİŞMEND, İsmail Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 4**, Mülkiye Yayınevi, İstanbul 1961

DAVISON, Roderic, H.;**Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, 1856-1876, (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005

DEDE, Abdürrahim; **Balkanlarda Türk İstiklal Hareketleri**, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978.

EKREM, Mehmet Ali; **Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I Kronikler**, T.T.K. Basımevi, Ankara.1993

ERCAN, Yavuz; **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi, Ankara.2001

EROĞLU, Haldun; **Osmanlılar Yönetim ve Strateji**, Gökkubbe Yay. İstanbul 2006

EROĞLU, Haldun; **Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu**, Akçağ yay. Ankara 2004

ERYILMAZ Bilal; **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul 1990.

FEHER, Geza; **Bulgar Türkleri Tarihi**, T.T.K. yay., Ankara.1999

GLENNY, Misha; **Balkanlar 1804-1999 : Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul 1999

GÜLSOY, Ufuk; **"Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni"**, TÜRKLER, (Ed.: H.C.Güzel,K.Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.XIV, Ankara 2002,

GÜREL, Şevket; **Balkanlarda Akan Kan**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1977

GÜREL, Şükrü; **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara.1993

HAZIR, Hayati; **"Tanzimat Fermanı'nın Anayasa Hukuku Açısında Tahlili"**, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler), TTK, Ankara 1991,

HOBHOUSE, J.C.; **A Journey Through Albania, Travels in South Albania and Epirus, 1809-1910**, New York, 1971

HUPCHICK, Dennis P.; **The Balkans, From Constantinople to Communism**, Palgrave, New York, 2002

İNALCIK, Halil; **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul 1992

İNALCIK, Halil; **The Ottoman Empire, Conquest. Organization and Economy**, London 1978

İNALCIK, Halil;**"Land Problems in Turkish History"**, Muslim World, XLV (July, 1995)

İNALCIK, Halil ; **"Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu"**, Belleten,XXVIII/112, (1964),

İPEK, Nedim; **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, T.T.K. Yay., Ankara.1999

JELAVICH, Barbara, **Balkan Tarihi I, 18. ve 19. Yüzyıllar**, (Çev: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç), Küre Yayınları, İstanbul, 2006

KARAL Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, C.V-IX**, T.T.K. Basımevi, Ankara. 1999

KARASU, Cezmi; **Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.

KARPAT, Kemal; **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara 2004

KOCABAŞ, Süleyman; **Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, Vatan Yayınları, İstanbul 1986

KODAMAN, Bayram; **1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1993.

KONGAR, Emre; **Tarihimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006

KÖKSAL, Osman; **Certain Reforms Conducted in Bulgaria in the Post-Tanzimat Era and the Establishment of the Danube Province**, Turkish Review of Balkan Studies, Annual 2005/10, İstanbul 2005

KSENOPHAN; **Yunan Tarihi** (Çeviren: Suat Sinanoğlu), T.T.K. Basımevi, Ankara 1999.

KUNT, Metin-Hüseyin YURDAYDIN-AYLA ÖDEKAN; **Türkiye Tarihi C. 2, Osmanlı Devleti**, Cem Yayınevi, İstanbul 1988

KÜÇÜK Mustafa; **"Şark Meselesi Çerçevesinde ve II.Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti"**, OSMANLI**,** (Ed.: K.Çiçek-C.Oğuz), C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

LITHOKSOS, Dimitris, **Nea Anatoli (Yeni Anadolu) Gazetesi**, **15 Eylül 2000, Atina**

LITHOKSOS, Dimitris, **Nea Anatoli (Yeni Anadolu) Gazetesi, 16 Haziran 2000, Atina**

MAKRİYANNİS; **Anılar (Yunanca)**, Pella Yayınevi, Atina 2000

MANSEL, Ahmed Müfit; **Ege ve Yunan Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara.1999

MARDİN, Şerif; **Jöntürklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul 2006

ORTAYLI, İlber; **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006

ORTAYLI, İlber; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, T.T.K.yay., Ankara 1997.

RAMSAUR, E.E.; **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander Yayınları, İstanbul 1982

RISTELHUEBER, Rene; **A History of the Balkan Peoples**, Twayne Publishers, New York 1971

ROUX, Jean-Paul; **Türklerin Tarihi, Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl** (Çeviren: Galip Üstün), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995

SANDER, Oral; **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü - Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, AÜ SBF ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1986

SARAY, Mehmet; **Balkanlarda Rus Yayılması, Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası,** Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı XII, Sene:1983-1987 (Ayrı Basım), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987

SKENDI, Stavro; **The Albanian National Awakening**, Princeton, NJ, 1967

SLOANE, William M.; **Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar**, Süreç Yayınları, İstanbul 1987

SONYEL, Salahi R; **Minorities and the Destruction of the Otoman Empire**, Turkish Historical Society Printing House, Ankara 1987

STAVRIANOS L.S.; **Balkans since 1453**, Hurst & Company, London 2000

SUGAR, P.F.; **Southeastern Europe under Ottoman Rule 1354-1804,** University of Washington Press Seattle 1977

SUMNER, B.H**; Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev.: E.B. Özbilen, İstanbul 1993.

ŞAHİN, Süreyya; **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980

ŞENTÜRK, Hüdai; **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, T.T.K. yay., Ankara 1992

ŞİMŞİR, Bilal; **Ege Sorunu, Belgeler (1912-1913) (1913-1914), C. I-II**., T.T.K. yay., Ankara.1989

ŞİMŞİR; Bilal, **Rumeli'den Türk Göçleri, 2. cilt**, T.T.K. Yayınları,1999

TANERİ, Aydın; **Türk-Yunan Kültür Savaşı**, Ocak Yayınları, Ankara 1993

TUNCER, Hüner; **"Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler (1853-1878)**, Ümit Yayıncılık, Ankara 2003.

UZER, Tahsin; **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, T.T.K. yay. Basımevi, Ankara 1999.

VICKERS, Miranda; **The Albanians, A Modern History**, I.B. Tauris & Co. Ltd., London 2001

YERASİMOS, Stefanos; **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye** (Tanzimat'tan I.Dünya Savaşına), (Çev.: B.Kuzucu), Belge Yayınları, İstanbul 1987,

ZÜRCHER, Erik; **Turkey- A Modern History**, IB. Tauris, London 1998